

CRNA GORA
MINISTARSTVO FINANSIJA

Direktorat za ekonomsku politiku i razvoj

**Jesenja analiza makroekonomskih kretanja i
strukturnih reformi - 2013.**

Novembar, 2013.

SADRŽAJ

I	UVOD I REZIME	1
II	MAKROEKONOMSKI TRENDOVI U PRVIH DEVET MJESECI 2013.	3
2.1	Međunarodno okruženje	3
2.2.	Realni sektor	4
2.2.1.	Bruto domaći proizvod (BDP) u 2013. godini	4
2.2.1.1.	Turizam	5
2.2.1.2.	Industrijska proizvodnja	5
2.2.1.3.	Poljoprivreda	6
2.2.1.4.	Trgovina	6
2.2.1.5.	Saobraćaj	6
2.2.1.6.	Građevinarstvo	7
2.2.2.	Inflacija	7
2.2.3.	Zaposlenost i zarade	8
2.3.	Bankarski sektor i likvidnost	8
2.4.	Eksterni sektor	9
2.4.1.	Platni bilans	9
2.4.2.	Spoljnotrgovinska razmjena	10
2.4.3.	Strane direktne investicije	12
2.5.	Projekcija makroekonomskih indikatora 2013-15.	12
III	JAVNE FINANSIJE	16
3.1.	Javne finansije u 2012. godini	16
3.2.	Javne finansije u periodu 2013-2016	17
3.2.1.	Javne finansije u periodu januar-septembar 2013. godine	19
3.2.2.	Procjena javnih finansija do kraja 2013. godine	18
3.2.3.	Projekcije javnih finansija 2014-2016.	20
3.3.	Državni dug u peridou 2013-2016	22
3.4.	Makroekonomski i fiskalni rizici u srednjem roku	23
3.5.	Kvalitet javnih finansija i institucionalni okvir	24
IV	STRUKTURNE POLITIKE	26
4.1.	Sektor preduzeća	26
4.1.1.	Privatizacija i javno-privatna partnerstva	26
4.1.2.	Biznis okruženje	26
4.1.2.1.	Poreska politika	26
4.1.2.2.	Unapređenje poslovnog ambijenta	27
4.1.2.3.	Sektor malih i srednjih preduzeća	29
4.1.3.	Mrežne industrije	29
4.1.3.1.	Energetika	29
4.1.3.2.	Transport	31
4.1.3.3.	Informaciono društvo i telekomunikacije	31
4.2.	Finansijski sektor	32
4.2.1	Bankarski sektor	32
4.2.2.	Nebankarski sektor	33
4.3.	Tržište rada i socijalna zaštita	34

4.3.1.	Tržište rada	34
4.3.2.	Obrazovanje i istraživanje	35
4.3.3.	Penzijski i zdravstveni sistem	36
4.3.4.	Socijalna zaštita	37
4.4.	Poljoprivreda i ruralni razvoj	38
4.5.	Zaštita životne sredine	39
4.6.	Upravljanje prostorom	40
4.7.	Regionalni razvoj	41
4.7.	Administrativna reforma	42

UVOD I REZIME

Ministarstvo finansija dva puta godišnje priprema analize makroekonomskih trendova i strukturnih reformi, u kojima su prikazana kretanja u međunarodnom okruženju, makroekonomskim sektorima (BDP, cijene, tržište rada, monetarni, eksterni), javnim finansijama i strukturnim politikama u prethodnom periodu. Ovom Analizom dati su ekonomski trendovi za 10 mjeseci 2013. i njihova procjena do kraja godine. Osim analize ostvarenja, dokument sadrži projekcije osnovnih makroekonomskih i fiskalnih agregata za srednjoročni period.

Svjetska ekonomije se postepeno se oporavlja, ali je rast i dalje usporen. Razloga za umereni optimizam ipak ima. Prema najnovijem izveštaju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), američka ekonomija ima stabilan rast, a u stopu je prate i privrede eurozone. Najteže je i dalje na tržištu rada, posebno u zemljama eurozone. Stopa nezaposlenosti blago opada, zahvaljujući sezonskim poslovima, ali i dalje je na rekordnih 12,1 %.

Kao otvorena ekonomija, Crna Gora se i dalje suočava sa posljedicama kretanja prenesenih iz neposrednog i šireg okruženja. Obim trgovinske razmjene sa zemljama EU, koja čini $\frac{3}{4}$ ukupne razmjene, bankarski sektor čiji su vlasnici banke iz okruženja i priliv investicija iz evropskih zemalja, čine našu ekonomiju vrlo osjetljivom na negativna kretanja u okruženju. Rizici kojima su naša zemlja i region bili izloženi, u većoj ili manjoj mjeri, su se materijalizovali kroz: izvoz u eurozonu, strane direktne investicije, budžetski balans i javni dug.

Analiza makroekonomskih trendova, u prvih deset mjeseci 2013. godine, ukazuje na realnost ostvarenja projekcije ekonomskog rasta od 2,6% u 2013. godini. Naime, u prvoj polovini godine zabilježen je realan rast BDP-a od 2,4%, a kretanja u sektoru prerađivačke industrije, dalji rast proizvodnje električne energije, rast sektora turizma i rast prometa u maloprodaji, uz procjenu stabilau ekonomsku aktivnost u posljednjem kvartalu, pokazuju da bi realni rast crnogorske ekonomije za 2013. godinu trebao da bude na projektovanom nivou.

Turizam i sektor malih i srednjih preduzeća ostaju generatori rasta crnogorske ekonomije. Rast prihoda od turizma, za devet mjeseci u odnosu na isti period 2012, od 2,9 % generiše rast uslužnih djelatnosti poput maloprodaje i transporta, kao i veće poreske prihode. Industrijska proizvodnja u 2013. raste, kao rezultat, prije svega, rasta proizvodnje električne energije. Godišnja stopa inflacije, mjerena indeksom potrošačkih cijena, tokom 2013. godine imala je trend pada i kretala se od 4,2% u januaru do 0,5% u oktobru. Dakle, prosječna stopa inflacije, u periodu januar-oktobar, je iznosila 2,6%, što je ispod projektovanog nivoa za tekuću godinu.

Broj zaposlenih u oktobru 2013. godine (po administrativnim izvorima) je iznosio 169.044, a povećan je u periodu januar-oktobar 2013. godine u odnosu na isti period 2012. za 3,6 %. Međutim, u istom periodu povećan je i broj nezaposlenih za 5,6 %. Stopa nezaposlenosti u oktobru 2013. iznosila je 14,3%, a povećana je u odnosu na isti mjesec 2012. za 1,6 p.p. Stopa nezaposlenosti (po ARS-u) je sa 21,6% u prvom kvartalu, smanjena na 19,3% u drugom kvartalu 2013, dok je u 2012. godini je iznosila 19,7%. Prosječna zarada u oktobru 2013.godine iznosila je 721,0 €, a prosječna neto zarada 475,0 € i ostala je na istom nivou kao u avgustu i septembru 2013. U periodu januar-oktobar 2013. u odnosu na isti period 2012, zarade su smanjene za 0,4%, neto zarade za 1,8%, dok su realne neto zarade manje 4,3%, što ukazuje da se uticaj krize prelijeva preko zarada.

Bankarski sektor karakterišu pozitivne tendencije, prije svega, rast depozita, likvidnih sredstava i kapitala i smanjenje nekvalitetnih kredita. Neizvjesnost na svjetskom finansijskom tržištu, kao i nepovoljna kretanja u zemljama eurozone, uslovlila su nešto manja ulaganja stranih investitora u Crnu Goru. U periodu januar - septembar 2013. godine, ostvaren je neto priliv SDI u iznosu od 275,6 mil.€, što je za 14,8 % manje u poređenju sa 2012.

Realni rast BDP-a u srednjem roku je projektovan na nivou 3,6% u 2014, 3,5% u 2015. i 3,8% u 2016. godini. Imajući u vidu ekonomske prilike u eurozoni i razvoj događaja u zemlji, projekcija ekonomskog rasta je konzervativna.

U skladu sa makroekonomskim projekcijama i na osnovama principa fiskalne konsolidacije, za 2014. godinu planiran je **deficit javnih finansija od 1,3% projektovanog BDP-a, dok je za 2015. projektovana ravnoteža, a za 2016. prelazak u suficit od 0,7% procijenjenog BDP-a. Deficit budžeta će se sa 1,98% u 2014. smanjiti na 0,7% u 2015., dok se za 2016. planira uravnoteženje.** U cilju stvaranja sistema održivih javnih finansija u srednjoročnom periodu, planirano je da učešće **javne potrošnje u BDP-u opada**, sa 41,6% BDP-a u 2014, na 37,2% BDP-a u 2016. godini, dok se u apsolutnom iznosu očekuje postepeni rast javne potrošnje sa 1.461,8 mil. € u 2014. godini na 1.475,9 mil. € u 2016. godini. U skladu sa tim, **učešće državnog duga u BDP-u projektovano je na: 56,9% u 2014, 55,3% u 2015. i 52,3% u 2016. godini.**

Početkom 2013. godine, u oblasti fiskalne politike, uveden je set mjera u cilju zaustavljanja trenda pogoršanja fiskalnih parametara, prvenstveno pada prihoda i, posljedično, rasta deficita i nivoa javnog duga. **Prihodi Budžeta** u periodu januar-oktobar 2013. godine bilježe stabilan i kontinuiran rast. Za deset mjeseci ove godine naplaćeno je 996,9 mil. €, što predstavlja rast od 9,7% u odnosu na ostvarenje u istom periodu 2012. **Rashodi budžeta**, za isti period, izvršeni su u iznosu od 1.112,4 mil. € i u poređenju sa 2012. godine, povećani su za 6,4%. Najveći uticaj na povećanje rashoda imalo je aktiviranje garancija za Kombinat aluminijuma u iznosu od 103,1 mil. €. **Deficit budžeta**, za deset mjeseci, dostigao je iznos od 115,5 mil. €, ili 3,5% procijenjenog BDP-a. Kada se izuzmu garancije, deficit za isti period iznosi 12,5 mil. € ili 0,4% BDP-a. **Državni dug na kraju oktobra 2013. godine** iznosio je 1.832,0 mil. € ili 55,3% procijenjenog BDP-a. Unutrašnji dug iznosio je 471,7 mil. €, a dug prema nerezidentima 1.360,3 mil.€ ili 41,1% BDP-a.

Javni prihodi za devet mjeseci 2013. godine iznose 993,6 mil. € ili 30,0% BDP-a, što predstavlja povećanje od 7,1%, odnosno nominalno za 65,7 mil. €, u odnosu na isti period 2012. godine. **Javna potrošnja** za devet mjeseci iznosila je 1.104,0 mil. € ili 33,3% procijenjenog BDP-a (3.311,0 mil. €) i veća je za 6,8% u odnosu na isti period 2012. **Deficit javnog sektora** na kraju trećeg kvartala 2013. godine iznosio je 110,4 mil. € ili 3,3% BDP-a.

Prihodi budžeta u srednjoročnom periodu, u apsolutnom iznosu, postepeno će rasti, sa 1.258,1 mil. € u 2014. godini, na 1.336,2 mil. € u 2016. godini, dok će se njihovo učešće u BDP-u postepeno smanjivati do nivoa od 33,7% u 2016 godini. Kao posljedica planiranih mjera štednje u srednjem roku, učešće **budžetskih izdataka** u BDP-u će se postepeno smanjivati, tako da će u 2016. godini iznositi 33,7% BDP-a. Uz nominalni rast izvornih prihoda budžeta, i primjenu mjera štednje, planirano je **uravnoteženje budžeta** u 2016. godini.

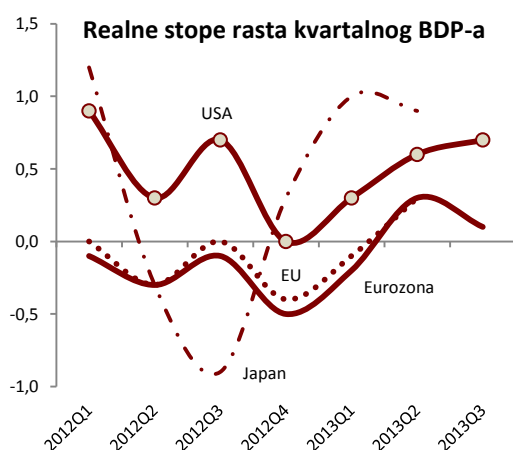
Proces evroatlanskih integracija, s jedne, i efekti globalne ekonomske krize, s druge strane, zahtijevaju ozbiljan pristup strukturnim politikama i reformama u svim oblastima ekonomskog sistema, koje je Crna Gora prepoznala kao uslov za prevazilaženje posljedica krize a, na dugi rok, stvaranje konkurentnog sistema koji će obezbijediti održiv ekonomski rast i razvoj. S tim u vezi, na polju strukturnih politika, u 2013. godini, implementiraju se sistemska rješenja u pravcu jačanja konkurentnosti ekonomskog sistema, unapredjenja poslovnog ambijenta, podsticanja razvoja preduzetništva, sektora malih i srednjih preduzeća, unaprjeđenja radnog zakonodavstva, penzijskog sistema, zdravstva, obrazovanja, te postizanja veće efikasnosti i produktivnosti državne uprave. S druge strane, intenzivirane su aktivnosti na realizaciji značajnih infrastrukturnih projekata, prije svega, u sektorima transport i energetika. Istovremeno, značajne aktivnosti su usmjerene na uskladjivanje agrarne politike sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom Evropske unije, kao i aktivnosti na polju oblikovanja politike životne sredine, shodno visokim i strogim ekološkim standardima EU.

II Makroekonomski trendovi u prvih deset mjeseci 2013.

2.1. MEĐUNARODNO OKRUŽENJE

Svjetska ekonomija postepeno se oporavlja od posljedica ekonomske krize. U prvoj polovini 2013. godine stopa rasta je iznosila 2,5%, kolika je bila i u drugoj polovini 2012. Impuls rastu dolazi od razvijenih ekonomija, dok su zemlje u razvoju i novorastuće ekonomije ostvarile niže stope od projektovanih. Procijenjena stopa rasta za 2013. godinu je 2.9% i zasniva se na rastu razvijenih ekonomija od 1.3% (USA 2,2% eurozona -0,4%, Japan 2,2%, Velika Britanija 1,4%), rastu novorastućih ekonomija i ekonomija u razvoju 4,5% (Kina 7,%, Indija 3,8%, zemlje centralne i istočne Evrope 2,3%). Na grafiku koji slijedi dat je prikaz kretanja kvartalnog BDP-a za razvijene svjetske ekonomije.

Grafik 1

U trećem kvartalu, zaključno sa septembrom, ekonomija eurozone je, kao što se i očekivalo, ostvarila rast od samo 0,1%. Ovakvom rastu doprionio je pad stope ekonomske aktivnosti u Njemačkoj sa 0,7% u drugom kvartalu na 0,3% u trećem, a u Francuskoj sa 0,5% na 0,2%. Italija je ostvarila pad od 0,1%, što je nastavak recesije duge devet kvartala. Glavni uzrok ovih kretanja je smanjenje izvoza u trećem kvartalu. Projektije za eurozonu predviđaju pad BDP-a od 0,4% u 2013. i blagi rast u 2014. (stopa rasta 1%). Projektovano je da će impuls rastu dati rast ekonomske aktivnosti u Njemačkoj (1,4%), Francuskoj (1%), Italiji (0,7) i Španiji (0,2%).

Pad cijena u eurozoni u oktobru 2013. na 0,7 % godišnjeg rasta, pojačao je problem deflatorskih pritiska, što je dovelo do smanjivanja osnovne kamatne stope sa 0,50% na 0,25 % (stope po kojoj se banke zadužuju kod Evropske centralne banke). Sa potrošačkim cijenama koje imaju vrlo slab rast i proizvođačkim cijenama koje su niže, rizik deflacije je vrlo realan. Stopa nezaposlenosti u eurozoni je i dalje je oko 12,2%, jer dinamika njenog smanjenja sporija od dinamike rasta ekonomske aktivnosti.

Zemlje centralne, istočne i jugoistočne Evrope su, od proljeća 2013, pod snažnim pritiskom finansijskih tržišta (povećanje kamatnih stopa na suvereno zaduživanje) i u ovoj godini izlaze iz drugog kruga krize u posljednje četiri godine (pad ili usporavanje ekonomske aktivnosti). Kontraciklična fiskalna politika, koja se odnosi na mjere za stimulisavanje ekonomskog rasta, ima malo prostora u uslovima slabog rasta, što predstavlja dodatni pritisak na ekonomsku aktivnost a, time, i na fiskalna prilagođavanja. Posljedica ovakvih kretanja je povećanje zaduženosti pomenutih zemalja.

Kao otvorena ekonomija, Crna Gora se i dalje suočava sa posljedicama kretanja prenesenih iz neposrednog i šireg okruženja. Obim trgovinske razmjene sa zemljama EU, koja čini $\frac{3}{4}$ ukupne razmjene, bankarski sektor čiji su vlasnici banke iz okruženja i priliv investicija iz evropskih zemalja, čine našu ekonomiju vrlo osjetljivom na negativna kretanja u okruženju. Rizici kojima su naša zemlja i region bili izloženi, u većoj ili manjoj mjeri, su se materijalizovali kroz: izvoz u eurozonu, strane direktne investicije, budžetski balans i javni dug.

Model rasta crnogorske ekonomije, koji se zasniva na investicijama iz inostranstva, čini našu ekonomiju zavisnom od priliva investicija, pa ga je neophodno mijenjati i koristiti model zasnovan na domaćoj štednji, investicijama i jačanju izvoznog sektora, što će biti prioritarna aktivnost u srednjem roku. Neizvjesnost u vezi razrješenja krize u poslovanju KAP-a smanjuje izvoznu osnovu naše ekonomije, tako da je, sa strane proizvodnih faktora, rast zasnovan na kretanjima u turizmu, energetici, poljoprivredi i multiplikativnim efektima koje će novi investicioni ciklus imati na cjelokupnu crnogorsku ekonomiju. Jedan od rizika za ostvarenje projektovanih kretanja su ciklična kretanja u djelatnostima vezanim za povoljne prirodne uslove. Dodatni rizik odnosi se na dinamiku ulaganja najavljenih investicija. Ovakva struktura ekonomije i primijenjeni model rasta u određenoj mjeri čini srednjoročne projekcije neizvjesnim.

Projektovani umjereni rast ekonomske aktivnosti u zemljama istočne, srednje i jugoistočne Evrope, u periodu 2013-2017, imaće pozitivan uticaj na rast naše ekonomije. U sljedećoj tabeli prikazan je uticaj rasta ekonomske aktivnosti zemalja glavnih trgovinskih partnera na rast ekonomije izabranih zemalja okruženja.

Tabela 1: Rast ekonomije u glavnim trgovinskim partnerima za izabrane zemlje iz okruženja

	1	2	3	4=3-2
	2003	2008-2012	2012-2017	razlika u p.p
Kosovo	2,9	0,3	1,3	0,9
Slovenija	3,6	0,5	1,8	1,2
Hrvatska	3,8	0,6	1,9	1,2
Makedonija	4,1	0,8	2,1	1,3
Srbija	4,2	0,4	1,9	1,4
Bosna i Hercegovina	3,6	-0,2	1,3	1,5
Albanija	3,0	0,0	1,6	1,6
Crna Gora	3,6	-1,0	1,3	2,3
CESEE prosjek	4,4	0,8	2,0	1,3

Izvori: MMF publikacija *Regionalni izgledi Zemalja Istočne srednje i jugoistočne Evrope, Oktobar 2013*, baza podataka WEO i kalkulacije eksperata MMF

Prikazani podaci pokazuju da je kod glavnih ekonomskih i trgovinskih partnera Crne Gore, u periodu od 2008-2012, ostvaren pad BDP-a od 1%, da bi u periodu od 2012-2017. godine došlo do ubrzanja rasta i pozitivnog uticaja na našu ekonomiju. Stope rasta su kalkulisane na osnovu podataka i projekcija MMF-a, za pojedine periode i zemlje i pondera koje glavni trgovinski partneri imaju u razmjeni sa našom zemljom. Prosječan koeficijent uticaja stopa rasta u zemljama koje su glavni trgovinski partneri je 0,6, odnosno. negativna stopa rasta od 1 % koju su u zemlje partneri Crne Gore imali utiče na pad stope rasta crnogorskog BDP-a za 0,6 p.p.

2.2. REALNI SEKTOR

2.2.1. BDP u 2013. godini

Crnogorska ekonomija je zabilježila realan rast BDP-a od 2,4% u prvoj polovini 2013. godine. Dostupni indikatori za treći kvartal koji se odnose na rast u sektoru prerađivačke industrije, dalji rast proizvodnje električne energije, rast sektora turizma i rast prometa u maloprodaji, uz procjenu rasta za četvrti kvartal, koja predviđa stabilan trend ekonomske aktivnosti, pokazuju da bi realni rast crnogorske ekonomije za 2013. godinu trebao da iznosi 2,6%. Međutim, nestabilne serije indikatora

za neke sektore, njihova slaba veza sa kretanjem realne ekonomske aktivnosti, prilagođavanje metodologije i klasifikacija međunarodnim standardima čine kvartalne projekcije neizvjesnim.

2.2.1.1. Turizam

Kumulativni pokazatelji turističkog prometa, za period januar-septembar 2013. godine, ukazuju na nastavak pozitivnih trendova u ovoj oblasti. Prema podacima Monstat-a, Crnu Goru je, u periodu januar-septembar, posjetilo 1,4 mil.turista i ostvareno je 9,1 mil.noćenja, što je rast od 3,0% i 2,3%, u odnosu na isti period 2012. godine. Rast turističkog prometa za devet mjeseci rezultat je povećanog broja dolazaka (4,1%) i noćenja (2,8%) stranih turista, dok su posjete i noćenja domaćih turista manje za 5,2% i 1,4%, respektivno. Posmatrano po mjesecima, najveći rast dolazaka (30,2%) zabilježen je u februaru, zbog povoljnih vremenskih uslova ali i niske osnove u 2012.godini, dok je smanjenje dolazaka zabilježeno samo u julu ove godine (3,1%), usled loših vremenskih prilika. U strukturi noćenja za devet mjeseci najzastupljeniji su turisti iz Rusije (24,8%), Srbije (23,4%) i Bosne i Hercegovine (7,1%). Najveći broj noćenja (83,0%) ostvaren je u primorskim mjestima, od čega je samo u Budvi 46%. Prema podacima iz platnog bilansa, prihodi od turizma za devet mjeseci iznosili su 642,6 mil€ i veći su za 2,9% u odnosu na isti period 2012.godine. Gradnja nekoliko hotelskih kompleksa, u ovoj i tokom naredne godine, povećanje konkurentnosti kroz dolazak novih low-cost avio prevoznika, uz vođenje realne cjenovne politike, predstavljaju dobru osnovu da ovaj sektor bude jedan od generatora rasta crnogorske ekonomije u narednom periodu.

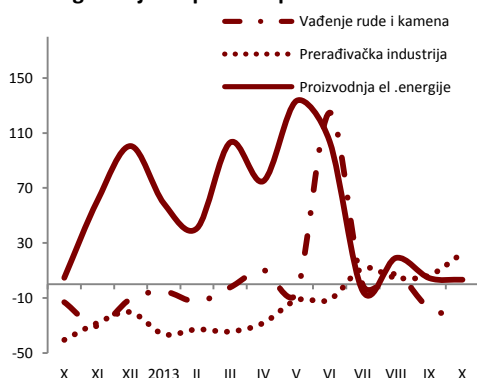
Tabela 2. Stope rasta u sektoru turizma, u 2013. godini-u %, period na period

	Q1	Q2	Q3	Jan-sep 2013
Dolasci turista	7,3	5,8	2,1	3,0
Noćenja turista	-2,1	5,0	1,9	2,3

Izvor: Zavod za statistiku

2.2.1.2. Industrijska proizvodnja

Grafik 2. industrijska proizvodnja, godišnje stope rasta po sektorima

Rast industrijske proizvodnje, u periodu januar-oktobar, u odnosu na isti period prošle godine iznosio je 9,0%, što je rezultat visokog rasta proizvodnje električne energije.

Sektor "snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom", za deset mjeseci 2013.godine, bilježi rast od 51,9%, kao rezultat povećane proizvodnje električne energije usljed izrazito povoljne hidrološke situacije (obilne kiše) ali i niske osnove u 2012. godini. Proizvodnja u sektoru "vađenje rude i kamena" za deset mjeseci 2013. godine bilježi pad od 2,2%, dok je sektor "prerađivačka industrija", u istom periodu, zabilježio pad od 12,3%. Pad prerađivačke industrije dominantno je opredijeljen padom proizvodnje osnovnih metala od

41,1%, (pad proizvodnje aluminijuma usljed problema u snabdijevanju KAP-a električnom energijom). Pad je zabilježen i kod proizvodnje pića (4,0%) i osnovnih farmaceutskih proizvoda (18,2%), koji sa osnovnim metalima čine 34,7% ukupne industrijske proizvodnje ili 58,2% prerađivačke industrije. Problemi u funkcionisanju KAP-a, koji su prisutni od sredine prošle godine, u oktobru su rezultirali proglašenjem bankrota kompanije, nakon čega su otpočele pripreme za objavljivanje oglasa o prodaji imovine preduzeća, sa ciljem pronalaženja novog strateškog partnera. Iznalaženje održivog rješenja za KAP, koje bi podrazumijevalo stabilno snabdijevanje električnom energijom i aktiviranje prerađivačkih kapaciteta, opredijeliće kretanje ukupne industrijske proizvodnje u narednom periodu.

2.2.1.3. Poljoprivreda

Problemi vezani za nedostatak kvalitetne stočne hrane i kašnjenje prolječne sjetve, zbog dugog kišnog perioda, otežali su aktivnosti u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Ipak, primjena odgovarajućih mjera, prvenstveno održavanje visokog nivoa agrarnih podsticaja, ublažila je navedene probleme i doprinijela blagom rastu aktivnosti u ovoj oblasti. Prema podacima Monstat-a, prodaja i otkup proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, u periodu januar-septembar 2013. godine, povećana je za 2,8% u odnosu na isti period prošle godine. Procjenjuje se da će primarna poljoprivredna proizvodnja u 2013. godini ostvariti viši rast za oko 1,0 %, u odnosu na prethodnu godinu.

Proizvodnja šumskih sortimenata iz državnih šuma u Crnoj Gori, za period januar-septembar 2013. godine, bilježi rast od 19,5%, u odnosu na isti period prošle godine. Nastavljene su aktivnosti na unapređivanju nacionalne šumarske politike i prilagođavanju standardima EU, što doprinosi boljoj valorizaciji šumskog resursa.

2.2.1.4. Trgovina

Promet u trgovini na malo i u ovoj godini nastavlja trend rasta. Ukupan promet u trgovini na malo, za devet mjeseci 2013. godine, iznosio je 875,4 mil € (tekuće cijene) i veći je za 10,3% u odnosu na isti period 2012. godine. Rast prometa u maloprodaji opredijelio je povećani promet u nespecijalizovanim prodavnicama, što je rezultat većeg obuhvata usljed reklasifikacije (iz veleprodaje u maloprodaju) velikog trgovačkog lanca. Promjena u načinu prikazivanje prometa utičaće na smanjenje stope u prometu trgovine na veliko i pokazaće realan rezultat na nivou sektora trgovine. Promet u nespecijalizovanim prodavnicama, koji u strukturi ukupnog prometa trgovine na malo ima najveće učešće (69,1%), povećan je za 22,8% u odnosu na isti period prošle godine, dok je promet u ostalim trgovinama na malo u specijalizovanim prodavnicama, koji čini 17,0% ukupnog prometa, zabilježio u istom periodu pad prometa od 16,1%. Pad je zabilježen i kod prometa na malo motornim gorivima, koji je za devet mjeseci bio 7,0% niži u odnosu na uporedni period prošle godine. Promet u trgovini na malo motornim vozilima i motociklima (tekuće cijene) za devet mjeseci bilježi rast od 2,3%, dok je, posmatrano po mjesecima, najveći rast ostvaren u aprilu kad je promet u ovoj djelatnosti povećan za 18,4%. Do kraja godine se ne očekuju značajnije promjene u ovoj oblasti.

2.2.1.5. Saobraćaj

Blagi rast privredne aktivnosti uticao je da većina vidova saobraćaja u 2013.godini ostvari pozitivne stope rasta. Za devet mjeseci 2013.godine, zabilježeno je povećanje prevezene robe i putnika u željezničkom saobraćaju od 26,6 i 10,0%, povećanje prevezene robe i putnika u drumskom saobraćaju od 55,2 i 3,5%, povećanje broja prevezenih putnika na aerodromima od 15,6%, dok je pad zabilježen kod izvršenih usluga fiksne i mobilne telefonije (izraženo u potrošenim minutima), koje su za devet mjeseci bile niže za 11,0 i 0,4%, respektivno. Polazeći od činjenice da su rezultati ovog sektora komplementarni sa rezultatima ostvarenim u sektoru turizma, očekuje se da ovaj sektor završi godinu sa pozitivnim stopama rasta.

Tabela 3. Stopa rasta u oblasti transporta, u 2013.godini - u %, period na period

	Q1		Q2		Q3		Jan-sep 2013	
	roba	putnici	roba	putnici	roba	putnici	roba	putnici
Željeznički	7,1	19,4	33,0	10,8	35,9	5,1	26,6	10,0
Vazdušni	-5,4	3,1	1,5	11,8	-6,0	20,3	-3,3	15,6
Drumski	-10,1	-4,1	83,3	6,0	92,1	6,1	55,2	3,5
Pretovar	-27,4	-	37,9	-	87,5	-	19,6	-

2.2.1.6. Građevinarstvo

Građevinska aktivnost u 2013.godini bilježi rast po svim pokazateljima. Vrijednost izvršenih građevinskih radova u periodu januar-septembar 2013. godine, u odnosu na isti period prethodne godine viša je za 2,6%, izvršeni efektivni časovi rada za 29,9%, vrijednost novih ugovora na zgradama za 342,3%, dok je vrijednost ugovora na ostalim građevinama porasla za 214,5%. Blagi rast aktivnosti u ovoj oblasti vidi se i kroz povećani broj izdatih građevinskih dozvola, koje su za devet mjeseci ove godine veće za 6,8% u odnosu na isti period 2012.godine. Unapređenje institucionalnog okvira i njegovo usklađivanje sa EU standardima, kroz donošenje više zakona iz ove oblasti, pojačani inspekcijski nadzor i gradnja više hotelskih kompleksa i objekata lokalne i regionalne infrastrukture, uticaće na dalje intenziviranje građevinske aktivnosti.

Tabela 4. Stope rasta u sektoru građevinarstvo, u 2013. godini - u %, period na period

Agregati	Q1	Q2	Q3	Jan-sept 2013
Vrijedn.izv.građ.rad.	5,7	-1,0	3,8	2,6
Izv.efekt.časovi rada	33,0	26,8	29,8	29,9
Novi ugov.-zgrade	121,8	640,3	339,5	342,3
Novi ugov.-ost.gradj.	491,7	91,5	180,0	214,5

Izvor: Zavod za statistiku

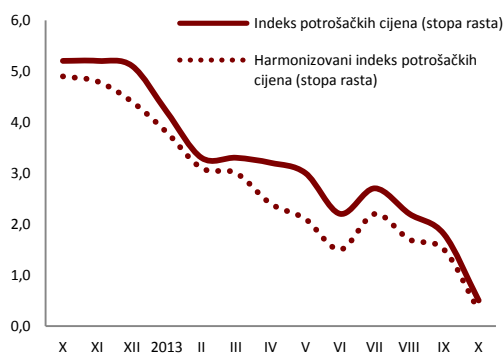
2.2.2. INFLACIJA

Inflacija u 2013 godini je niža u odnosu na prethodnu godinu. Kretanje inflacije za deset mjeseci 2013.godine dominantno je opredijeljeno rastom cijena hrane i električne energije, povećanjem stope PDV-a i akciza na duvan, kao i padom cijena goriva i usluga smještaja. Godišnja stopa inflacije, mjerena indeksom potrošačkih cijena, tokom 2013 godine imala je trend pada i kretala se od 4,2% u januaru do 0,5% u oktobru. Rast godišnje stope inflacije zabilježen je jedino u julu (2,7%), usljed primjene nove zakonske regulative (povećanje PDV-a i akciza). Prosječna stopa inflacije, u periodu januar-oktobar, iznosila je 2,6%, što je ispod nivoa inflacije projektovane za tekuću godinu (Smjernice makroekonomske i fiskalne politike za period 2014-2016). Najveći uticaj na godišnju stopu inflacije imale su cijene hrane, koje su porasle za 0,3%, duvana i električne energije, koje su porasle za 9,6 i 4,6%, respektivno. Ove grupe proizvoda čine oko 46% ukupne potrošnje domaćinstava. S druge strane, pad cijena goriva (-6,7%) i transportnih usluga (-0,9%) uticao je na usporavanje inflacije u oktobru tekuće godine. Godišnja stopa inflacije, mjerena harmonizovanim indeksom potrošačkih cijena, takođe bilježi pad od početka godine i u oktobru je iznosila 0,3%, što je za 3,5 p.p niže u odnosu na istu izmjerenu u januaru. Najveći uticaj na izmjerenu inflaciju imali su godišnji rast cijena povrća (10,0%), duvana (9,6%), proizvoda za rutinsko održavanje stana (5,7%) i električne energije (4,6%).

Proizvođačke cijene u oktobru 2013 godine bilježe godišnji pad od 0,9%, što je prvenstveno rezultat pada cijena u prerađivačkoj industriji od 1,4% (prehrambeni proizvodi -0,7%; piće -7,4%). Do kraja godine se ne očekuje značajniji rast cijena, što čini izvjesnim projekcije inflacije za ovu godinu. Godišnja stopa inflacije u Crnoj Gori je na nešto nižem nivou od stope u EU zoni, koja je u oktobru iznosila 0,7%. U zemljama okruženja, stopa inflacije u oktobru se kretala od 0,2% u Hrvatskoj do 2,2% u Srbiji. Prema poslednjim projekcijama IMF-a (WEO Oktobar 2013), očekuje se da će stopa inflacije u Crnoj Gori na kraju 2013 godine iznositi 2,8%.

Grafik 3

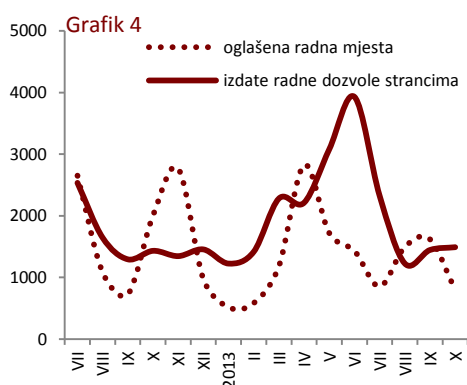
inflacija

2.2.3. ZAPOSLENOST I ZARADE

Kretanja na tržištu rada tokom 2013. godine bilježe oporavak, što pokazuju podaci Ankete o radnoj snazi. Aktivno stanovništvo (ARS) u drugom kvartalu 2013. god je iznosilo 253,5 hiljada, a stopa aktivnosti 50,6%, dok je za 2012. iznosila 50,0%. Stopa zaposlenosti, po ARS-u, je povećana sa 39,0% u prvom, na 40,9% u drugom kvartalu 2013. godine, dok je u drugom kvartalu 2012. iznosila 39,3%.

Broj zaposlenih u oktobru 2013. godine (prema administrativnim izvorima) je iznosio 169.044, a povećan je u periodu januar-oktobar 2013. godine u odnosu na isti period 2012. za 3,6%, ali povećan je i broj nezaposlenih za 5,6%. Broj zaposlenih, u periodu januar-oktobar, povećao se za 6.061, a najveći porast zabilježen je u sektoru usluga, smještaja i ishrane (1.350), administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima (1.266), državnoj upravi i odbrani, obaveznom socijalnom osiguranju (771) i saobraćaju i skladištenju (641), dok je u industriji stagnirao.

U oktobru broj nezaposlenih (prema podacima Zavoda za zapošljavanje) je iznosio 33.971. Stopa nezaposlenosti u oktobru 2013. iznosila je 14,3%, a povećana je u odnosu na septembar 2012. kada je iznosila 12,7%. Stopa nezaposlenosti (po ARS-u) je sa 21,6% u prvom kvartalu smanjena na 19,3% u drugom kvartalu 2013, dok je u 2012. godini iznosila 19,7%. Broj oglašanih slobodnih radnih mjesta, u periodu januar-oktobar 2013, u odnosu na isti period 2012, je smanjen za 37,9% a, sa druge strane, povećan broj zaposlenih stranaca za 15,4%.

Prosječna zarada u oktobru 2013. godine iznosila je 721€, a prosječna neto zarada 475€ i ostala je na istom nivou kao u avgustu i septembru 2013. U periodu januar-oktobar 2013. u odnosu na isti period 2012. zarade su smanjene za 0,4%, neto zarade za 1,8%, dok su realne neto zarade manje 4,3%, što ukazuje da se uticaj krize prevaljuje preko zarada, tako da se smanjuje raspoloživi dohodak za finalnu potrošnju. Prosječna penzija u oktobru Crnoj Gori iznosila je 276,52 € ili 58,2% prosječne neto zarade, a potrebna sredstva za isplatu, za oktobar, iznosila su 32,06 mil. €.

2.3. BANKARSKI SEKTOR I LIKVIDNOST

Bankarski sektor za prvih deset mjeseci karakteriše stabilnost, uz rast depozita, nivoa likvidnih sredstava i kapitala, i smanjenje nekvalitetnih kredita. I pored tendencije smanjenja, kamatne stope su i dalje visoke, tako da je sred kamatnih stopa u oktobru iznosio preko 6 %. (prosječna aktivna efektivna kamatna stopa je iznosila 9,31%, a prosječna pasivna stopa 2,73%).

Ukupni depoziti su u oktobru iznosili 2.104,3 mil. € i za deset mjeseci su ostvarili rast od 6,2 %,ili 123,6 mil. €. U strukturi depozita i dalje dominantnu poziciju imaju depoziti stanovništva sa učešćem od 53,0 % i rastom od 9,3 % na godišnjem nivou, što je najbolji pokazatelj povratka povjerenja građana u bankarski sistem. Međutim, i pored rasta ukupnih depozita još uvijek postoji ročna neusklađenost izvora i plasmana, što su banke u prethodnom periodu prevazilazile zaduživanjem u inostranstvu, a prije svega kod matičnih banaka.

Ukupni krediti i ostala potraživanja su u oktobru iznosili 2.474,5 mil.€ i smanjeni su za 2,4% u odnosu na prethodni mjesec, dok su na godišnjem nivou ostvarili rast od 4,8%. Najznačajniji korisnici kredita su privreda i stanovništvo sa učešćem od 74,3 %, dok se 25,7% odnosi na kredite odobrene finansijskim institucijama, organizacijama u javnom vlasništvu i Vladi. Krediti privrede su iznosili 951,1

mil. € i povećani su za 3,0% na godišnjem nivou, dok su krediti stanovništva ostvarili rast od 7,9% u posmatranom periodu. Rast ukupnih kredita i potraživanja je značajnim dijelom rezultat izmijenjene regulative počev od 1 januara 2013g., kojom su zbog implementacije Međunarodnih računovodstvenih standarda banke vratile dio otpisanih kredita i ostalih potraživanja (kategorija E) iz vanbilansne evidencije u bilanse. Stvarna kreditna aktivnost se ispoljila kroz 623,0 mil.€ novoodobrenih kredita, što je za 9,4% više u odnosu na isti period prošle godine, od čega se 41,0% odnosilo na privredu, a 37,4% na stanovništvo.

Jedna od prepreka rastu kreditne aktivnosti predstavlja i dalje visok nivo nekvalitetnih kredita, što zahtijeva produženje procesa konsolidacije banaka i obezbjeđenje rezervacija za kreditne gubitke. I pored visokog nivoa nekvalitetnih kredita, u septembru je zabilježen pad njihovog učešća na 17,40% u ukupnim kreditima, što je najniže od početka godine. S obzirom da visok nivo nekvalitetnih kredita predstavlja rizik za finansijsku stabilnost, CBCG u saradnji sa Ministarstvom finansija i kroz program tehničke podrške Svjetske banke, radi na iznalaženju sistemskog rješenja ovog problema. Kreiran je tzv. « Podgorički model » za dobrovoljno restrukturiranje nekvalitetnih kredita, čija realizacija zahtijeva donošenje »lex specialisa« za njegovo sprovođenje u praksi. Realizacijom projekta, koji je u toku, očekuje se implementacija specifične strategije za smanjenje nivoa nekvalitetnih kredita, što će doprinijeti oživljavanju kreditne aktivnosti i konsolidaciji realne ekonomije.

Restriktivna kreditna politika banaka se odrazila na povećanje likvidnih sredstava, što je uticalo na kretanje parametara likvidnosti i solventnosti iznad propisanog nivoa. S obzirom da ova sredstva nisu bila u funkciji kreditiranja razvojnih projekata, banke su preusmjerile svoje aktivnosti na sferu usluga i prihoda od naknada. Nasuprot zadovoljavajućoj likvidnosti bankarskog sektora, nelikvidnost realnog sektora je i dalje zabrinjavajuća. Od ukupno evidentirana 54.482 pravnih lica i preduzetnika, u oktobru je bilo u blokadi 12.561 izvršna dužnika ili 23,1%, što na mjesečnom nivou predstavlja povećanje od 0,90 %. Posmatrano u odnosu na oktobar prethodne godine broj blokiranih računa je povećan za 5,0%. U vrednosnom smislu, ukupan iznos duga je iznosio 432,9 mil.€, i povećan je u odnosu na prethodni mjesec za 2,84%, a na godišnjem nivou za 8,6%. U neprekidnoj blokadi do jedne godine je bilo 2.175 dužnika, čija blokada iznosi 40,9 mil.€, što čini 9,44 % ukupnog iznosa blokade, dok je duže od godinu dana u blokadi 10.386 izvršnih dužnika sa iznosom blokade od 392,0 mil. €, što čini 90,56% ukupnog iznosa blokade.

U narednom periodu, aktivnosti Centralne banke će biti usmjerene na poboljšanje kvaliteta aktive, odnosno smanjenje nekvalitetnih kredita, koji predstavljaju jedan od glavnih rizika za finansijsku stabilnost, kao i usklađivanje zakonske regulative sa relevantnim propisima EU.

2.4. EKSTERNI SEKTOR

2.4.1. Platni bilans

Podaci platnog bilansa Crne Gore pokazuju da se nastavlja trend smanjenja deficita na tekućem računu, što je u najvećoj mjeri rezultat kriznog prilagođavanja privrede i smanjenja agregatne tražnje. Deficit tekućeg računa platnog bilansa za devet mjeseci 2013. godine iznosio je 231,7 mil. € i smanjen je za 29,1% u poređenju sa istim periodom prethodne godine, prvenstveno zahvaljujući smanjenju spoljnotrgovinskog deficita za 6,3% i pozitivnom saldu na ostalim računima. Pored smanjenja eksterne neravnoteže, evidentno je da je spoljnotrgovinski deficit značajno visok i stalno prisutan. Postavlja se pitanje dugoročne održivosti deficita tekućeg računa u uslovima usporenog ekonomskog oporavka, smanjene strane akumulacije i sporog oporavka kreditne aktivnosti. Finansiranje deficita se uglavnom obezbjeđuje preko priliva SDI (strane akumulacije) i kreditnog zaduživanja u inostranstvu, koji su ujedno i kreatori deficita, što nije trajno rješenje, već se moraju

tražiti drugi načini za postepeno smanjivanje i prilagođavanje deficita. Trend pada priliva SDI ukazuje na smanjenu mogućnost finansiranja deficita, tako da je neophodno sprovesti strukturne reforme u ekonomiji u cilju dugoročnog poboljšanja eksterne pozicije Crne Gore.

Spoljnotrgovinski deficit za devet mjeseci ove godine iznosio je 994,4 mil.€ i bio za 6,3% niži u odnosu na isti period 2012.godine, što je rezultat rasta vrijednosti izvoza roba za 3,8% i istovremenog pada uvoza roba za 4,1%. Smanjenje trgovinskog deficita posljedica je poboljšanja salda energetike. Izvoz električne energije povećan je za tri puta, uz istovremeno smanjenje uvoza električne energije za 60,0% u odnosu na isti period 2012.godine.

Suficit na računu usluga je iznosio 625,5 mil.€, što je na približno istom nivou kao prethodne godine. Bilans usluga je dominantno pod uticajem kretanja u turizmu. Prihodi od putovanja i turizma iznosili su 642,6 mil.€ i zabilježili povećanje za 2,9%, na koje su uticali relativno dobri fizički pokazatelji, odnosno rast dolazaka stranih turista za 4,1% i noćenja za 2,8%.

Smanjenje negativnog salda neto izvoza (robe i usluge) od 18,1%, posljedica je rasta izvoza i pada uvoza roba, uz relativno male promjene u saldu usluga, što poboljšava platnobilansnu poziciju Crne Gore.

Na računu dohodaka evidentiran je suficit u iznosu od 42,3 mil. € ili dva puta viši nego prethodne godine, što je rezultat povećanja priliva po osnovu kompenzacija zaposlenih i manjeg odliva po osnovu kamata i isplaćenih dividendi.

Suficit na računu tekućih transfera iznosio je 94,8mil. €, što je 1,9% niže u odnosu na isti period 2012.godine, gdje je najveći priliv ostvaren po osnovu doznaka, poklona i pomoći iz inostranstva u korist fizičkih lica.

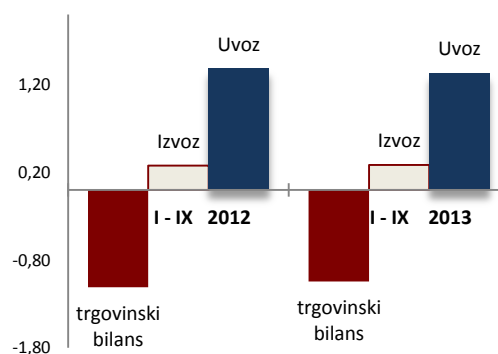
Na kapitalno - finansijskom računu za devet mjeseci 2013. godine, ostvaren je neto priliv u iznosu od 42,8 mil. €. Najveći neto priliv u iznosu od 275,6 mil.€ ostvaren je po osnovu stranih direktnih investicija, dok je neto odliv ostvaren po osnovu portfolio investicija u iznosu od 26,3 mil.€ i ostalih investicija 185,9mil.€, kao posljedica većeg ulaganja u strane dužničke hartije od vrijednosti. Finansiranje deficita tekućeg računa i dalje se ostvaruje prilivom stranih direktnih investicija, uz povećano kreditno zaduživanje u inostranstvu. Nastavlja se trend pada priliva stranih direktnih investicija, koje su za 14,8% manje nego u istom periodu 2012.godine. Neto greške i omaške su manje za 7,4% u odnosu na isti period prethodne godine i iznosile su 188,9 mil.€. Sama pozicija neto greški i omaški govori da neke transakcije nijesu uopšte obuhvaćene (greške) ili su vrednovane na neadekvatan način (omaške), a odnose se na neevidentirane prihode od turizma, doznake i druga neregistrovana gotovinska plaćanja.

2.4.2 Spoljnotrgovinska razmjena

Spoljnotrgovinski deficit za devet mjeseci 2013. bilježi pad, a rezultat je kratkoročne konjunktore u proizvodnji električne energije i smanjenja potrošnje KAP-a, kao najvećeg potrošača električne energije. Povećanje izvoza roba za 3,8%, uz istovremeno smanjenje uvoza za 4,1% uticalo je na smanjenje **robnog deficita** na godišnjem nivou, koji je bio niži za 6,3% i iznosio 994,4 mil.€.

Ukupna spoljnotrgovinska razmjena iznosila je 1.605,1 mil.€, što je za 2,7% manje u odnosu na isti period 2012.godine. Ukupan izvoz roba vrijedio je 305,4 mil. € ili 3,8% više, dok je uvoz robe, u vrijednosti od 1.299,7 mil. €, bio za 4,1% manji. Pokrivenost uvoza izvozom roba, kao jedan od bitnih pokazatelja spoljnotrgovinske razmjene, ostvarila je rast od 1,8 procentnih poena i iznosila 23,5%. Na rast **izvoza** najviše je uticao izvoz električne energije, a iznosio je 79,6 mil. € ili 197,0 % više u odnosu na isti period prethodne godine. Istovremeno, izvoz aluminijuma i gvožđa i čelika bilježi pad od 42,0 % i 24,0%, respektivno. Nastavljen je trend smanjenja izvoza aluminijuma i gvožđa i čelika, karakterističan od početka 2012.godine, usljed smanjenja proizvodnje prerađivačke industrije za 14,9%, od čega osnovnih metala za 43,2% (problem u poslovanju KAP-a i Željezare Nikšić, pad cijena metala na svjetskom tržištu i izvozne tražnje u regionu). Na pad **uvoza** najviše je uticalo smanjenje uvoza električne energije za 60,0 % u odnosu na isti period prethodne godine. Povećanje izvoza i smanjenje uvoza električne energije rezultat je smanjenja potrošnje KAP-a, kao najvećeg potrošača, i rasta obima proizvodnje električne energije od 61,0 %.

Grafik 5 Spoljnotrgovinski bilans (mil. €)

Izvoz u zemlje EU- 28, nekad glavno izvozno tržište aluminijuma, smanjen je za 20,2%, dok je izvoz u zemlje CEFTA povećan za 38,5% u odnosu na isti period prethodne godine. U izvozu glavni spoljnotrgovinski partneri su: Republika Srbija (104,9 mil.€), Republika Hrvatska (42,7mil.€) i Slovenija (30,0 mil.€). U uvozu glavni spoljnotrgovinski partneri su: Srbija (378,1 mil.€), Grčka (113,3 mil.€) i Kina (112,3 mil.€). Robnu razmjenu sa Republikom Srbijom, u ovom period, karakteriše smanjenje robnog deficita za 21,9%, usljed rasta izvoza za 77,2% i pada uvoza za 7,5%. Na smanjenje disbalansa u robnom prometu sa Srbijom, u najvećoj mjeri, uticali su povećan izvoz električne energije i hrane i živih životinja,uz, istovremeno, smanjenje uvoza električne energije.

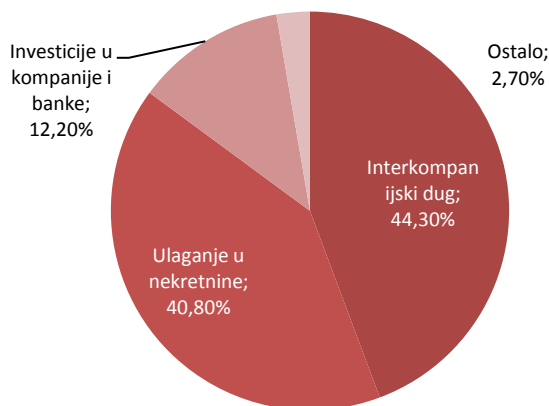
Niska izvozna baza, slaba diferenciranost izvoza i visoka zavisnost od uvoza pokazatelji su slabe konkurentne pozicije Crne Gore. U cilju promjene postojećeg stanja pripremljen je **Predlog plana podrške razvoju konkurentne proizvodnje u Crnoj Gori 2013-2016 (preimenovani Plan podsticanja izvoza Crne Gore za period od 2013– 016.)**, kojim su definisani ključni ciljevi, mjere i aktivnosti koji treba da doprinesu povećanju izvoza roba, adekvatnom valorizacijom resursa poljoprivrede i ruralnog razvoja, energetike i turizma, uz poštovanje preuzetih međunarodnih obaveza i pravila koji se odnose na slobodu kretanja roba, usluga, ljudi i kapitala. Neophodna je promjena uvozne strukture, koja bi trebala da ide u korist kapitalnih dobara, kao generatora novih poslovnih procesa i novih proizvoda namijenjenih izvozu.

Procjenjuje se da će platnobilansna pozicija biti povoljnija nego prethodne godine, zbog rasta izvoza električne energije i pada izvoza aluminijuma, rasta prihoda od izvoza usluga (potrošnja stranih turista), uz zadržavanje trenda pada uvoza, tako da će deficit do kraja 2013. godine iznositi oko 15,4% procijenjenog BDP-a. Procjena elemenata platnog bilansa bazira se na podacima o kretanju izvoza i uvoza.

2.4.3. Strane direktne investicije

Neizvjesnost na svjetskom finansijskom tržištu, kao i nepovoljna kretanja u zemljama eurozone, uslovlila su nešto manja ulaganja stranih investitora u Crnu Goru. U periodu januar – septembar 2013. godine, ostvaren je neto priliv SDI u iznosu od 275,6 mil.€, što je za 14,8% manje u poređenju sa 2012. Učešće neto priliva u procijenjenom BDP-u (3.311mil.€) dostiglo je 8,3%. Najveći neto priliv SDI, na mjesečnom nivou, u 2013.g., ostvaren je u septembru u iznosu od 57,3 mil. €. Ukupan priliv SDI u periodu januar – septembar 2013.godine, iznosio je 351,0 mil. €, što je za 15,8% manje nego u 2012. godine. U strukturi priliva SDI, vlasnička ulaganja učestvuju sa 53,0% i niža su za 34,2% u odnosu na 2012. Investicije u preduzeća i banke učestvovala su sa 12,2%, i niže su za 60,8%, dok su investicije po osnovu ulaganja u nekretnine 40,8% (niže za 17,4%). Nastavlja se trend rasta priliva SDI u formi interkompanijskog duga, sa učešćem od 44,3%, što je za 50,6 % više nego u istom periodu predhodne godine. Ukupan odliv stranih direktnih investicija, u periodu januar – septembar 2013, iznosio je 75,4 mil.€, što je za 19,3% manje u odnosu na 2012. U strukturi odliva, najveći dio se odnosio na smanjenje obaveza po osnovu interkompanijskog duga (46,1 mil.€ ili 61,1%).

graik 6. Struktura SDI

2.5. PROJEKCIJE MAKROEKONOMSKIH INDIKATORA ZA PERIOD 2014-2016.

Makroekonomske projekcije, za period 2014-2016, pokazuju da će crnogorska ekonomija u 2014. godini zabilježiti stopu rasta BDP-a od 3,6%, u 2015. 3,5%, a u 2016 3,8%. Projekcije su revidirane u odnosu na one iz smjernica budžeta, zbog revizije podataka BDP-a za 2012, pozitivnih kretanja makroekonomskih indikatora za devet mjeseci i najava investitora o snažnom investicionom ciklusu u srednjeročnom periodu koji se odnosi na investicije u turizmu, energetici i infrastrukturi. Domaća ekonomija će u posmatranom periodu biti pod uticajem slabog rasta ekonomske aktivnosti u zemaljama Evropske unije i zapadnog Balkana, te naslijeđenim strukturnim slabostima.

Projektovani umjereni rast ekonomske aktivnosti u zemljama istočne, srednje i jugoistočne Evrope, u periodu 2013-2017, imaće pozitivan uticaj na kretanje naše ekonomije. Prema prognozama MMF-a, rast ekonomske aktivnosti od 1% u zemljama koji su naši glavni trgovinski partneri utiče na povećanje ekonomske aktivnosti za 0,6%.

Očekivano povećanje investicija biće značajan faktor rasta, iako je pri projektovanju makroekonomskih veličina zauzet prilično konzervativan stav. Međutim, ne treba zanemariti najave o realizaciji značajnih investicija u oblasti turizma, infrastrukture i energetike. Iako model rasta crnogorske ekonomije, koji se zasniva na investicionoj aktivnosti stranih vlasnika, nije održiv na dugi rok, on će u srednjem roku imati dominantan uticaj na ukupne tokove ekonomske aktivnosti u Crnoj Gori. U sljedećoj tabeli dat je kompletan pregled najavljenih investicija u periodu 2014-2018:

Tabela 5. OČEKIVANE INVESTICIJE U PERIODU 2014- 2018. (u mil.€)

R.br	NAZIV PROJEKTA	Ukupna vrijednost investicije
1	Kumbor	570,00
2	Plavi horizonti	250,00
3	HVDC podmorski kabl Crna Gora - Italija	200,00
4	Luštica bay resort	1100,00
5	Port of Montenegro	100,00
6	Rudnik uglja "Maoče", TE Pljevlja	500,00
7	Drugi blok TE Pljevlja	280,00
8	Žičara Kotor -Lovćen Cetinje	47,00
9	Prva dionica puta Bar - Boljare	800,00
10	Ostale investicije (turizam, poljoprivreda, energetika	
	Ukupno	3847,00

Makroekonomski scenario za period 2014-2016. polazi od sledećih pretpostavki:

- Pri projektovanju je zauzet realističan pristup da će vrijednost investicionih projekata, na srednji rok, povećati investicionu aktivnost za 5% procijenjenog BDP-a godišnje;
- Neto strane direktne investicije će, u periodu 2014-2016. godine, značajno rasti kao posljedica najavljene investicione aktivnosti, tako da će one prosječno iznositi 15,7 % BDP-a, uz nastavak realizacije postojećih projekata;
- usljed rasta ekonomske aktivnosti, banke će pojačati kreditnu aktivnost;
- Bankarski krediti će rasti, ali nešto sporije od nominalnog rasta BDP-a.
- Učešće depozita biće stabilno;
- Deflator je projektovan na 2,5%, tokom cijelog perioda.
- Projekcije kretanja inflacije predviđaju blago smanjenje stopa u odnosu na 2013. godinu, kao posljedica stabilnih ili nižih cijena naftnih derivata i stabilnih cijena hrane.. S druge strane, na povećanje cijena uticaće najavljeno povećanje cijena električne energiju, povećanje akciza na duvan i inflatorni pritisci izazvani jačenjem tražnje zbog povećane investicione aktivnosti. Projektovane stope rasta za period 2014-2016 su 2,9; 2,5 i 2,5%.

Tabela 6. PREGLED OSNOVNIH MAKROEKONOMSKIH INDIKATORA

	<u>2012</u>	<u>2013</u>	<u>2014</u>	<u>2015</u>	<u>2016</u>
Nominalni BDP u mil.€	3,148	3,311	3,516	3,730	3,968
Nominalni rast	-2.6	5.2	6.2	6.1	6.4
Relni rast	-2.5	2.6	3.6	3.5	3.8
Deflator -rast	-0.1	2.5	2.5	2.5	2.5
Inflacija	4,1	3,0	2,9	2,5	2,5
	(u % BDP-a)				
Glavne karakteristike:					
Deficit tekućeg računa	-18.7	-15.4	-14.6	-13.6	-12.3
Izvoz	44.1	45.2	44.4	43.9	43.4
Uvoz	68.8	66.1	64.3	62.5	60.3
Ostalo	6.0	5.4	5.3	5.0	4.7
Depoziti	62.9	60.7	60.7	60.7	60.7
Bankarski krediti	59.2	58.8	58.3	58.4	58.4
Potrošnja domaćinstava	83.6	80.6	78.0	75.7	74.1
Bruto investicije	19.5	18.7	20.1	21.3	21.6
Potrošnja države	21.6	21.6	21.7	21.6	21.2
	(realne stope rasta % BDP-a)				
Realni rast BDP-a	-2.5	2.6	3.6	3.5	3.8
Potrošnja domaćinstava	-3.2	-1.1	0.3	0.4	1.6
Bruto investicije	-3.3	-1.9	11.8	9.4	5.4
Potrošnja države	3.1	2.9	3.9	3.0	2.1
Neto izvoz	-1.2	-13.2	-1.6	-3.3	-5.3
Izvoz	-1.2	5.2	1.7	2.3	2.7
Uvoz	0.9	-1.4	0.7	0.6	0.3
	(učešće u realnom rastu u % BDP-a)				
Realni rast BDP-a	-2.5	2.6	3.6	3.5	3.8
Potrošnja domaćinstava	-1.0	-0.9	0.2	0.3	1.2
Bruto investicije	0.9	-0.4	2.2	2.0	1.2
Potrošnja države	-0.5	0.6	0.8	0.7	0.4
Neto izvoz	-1.9	3.3	0.3	0.6	0.9
Izvoz	0.3	2.3	0.8	1.0	1.2
Uvoz	-2.1	1.0	-0.5	-0.4	-0.2
	godišnji rast u % ako nije drugačije naznačeno)				
Glavne pretpostavke:					
Rast zaposlenosti	2.1	2.1	1.3	0.9	0.6
Nezaposlenost (ARS)	19.6	19.6	19.2	19.0	18.8
SDI % BDP-a	14.4	12,7	14,8	16,6	15,6
Bankarski krediti	-21.0	4.5	5.3	6.3	6.3
Rast izvoza	0.5	7.8	4.3	4.9	5.2
Rast uvoza	3.2	1.0	3.2	3.1	2.8

Projektovani rast BDP-a sadrži sljedeće komponente:

- **Potrošnja domaćinstava** će, kao najvažniji faktor u formiranju BDP-a, imati blagi rast koji će biti posljedica dva divergentna faktora: stagnacije primanja po osnovu zarada i penzija – realan pad raspoloživog dohotka s obzirom na projektovanu inflaciju od 2,9%. Rast potrošnje po osnovu novog zapošljavanja, uslovljenog jačanjem investicione aktivnosti ima podsticajni efekat na rast potrošnje domaćinstava. Na osnovu podataka iz Ankete o potrošnji domaćinstava, raspoloživi dohodak po

osnovu zarada i nadnica čini oko 62% ukupnog raspoloživog dohotka, dok je prihod po osnovu penzija oko 26% ukupnog raspoloživog dohotka (Anketa o potrošnji domaćinstava). Ukupno učešće ove dvije komponente od 87% ukupno raspoloživog dohotka dominantno opredjeljuje kretanja potrošnje domaćinstava koja učestvuju sa oko 81% BDP-a za 2012. U periodu 2014-2016. godine očekuje se smanjenje učešća potrošnje domaćinstava u BDP-u, obzirom da će realni rast potrošnje domaćinstava biti niži od realne stope rasta BDP-a.

- **Bruto investicije u fiksni kapital** će u ovom periodu rasti visokim stopama (prosječno 8,9%), usljed pojačanih nabavki investicione opreme i postrojenja potrebnih za izvođenje investicija. Povećana potrošnja u ovom segmentu je znak da investitori predviđaju i planiraju pojačanu aktivnost u budućem periodu, jer je nabavka opreme i postrojenja vezanih za investicije neophodan uslov za njihovu realizaciju. U periodu 2014-2016, raste učešće ove komponente, koje se za 2013. godinu procjenjuje na 18,7% BDP-a. Na kraju srednjeročnog perioda učešće bruto investicija u fiksni kapital dostići će nivo 21,6% projektovanog BDP-a.
- **Potrošnja države** će rasti kao posljedica visokih izdataka za finansiranje prve dionice Autoputa, od Smokovca do Mateševa, koja će se realizovati kroz kapitalni budžet, ali će multiplikativni efekti investicija imati uticaj na rast budžetskih prihoda, koji će, uz restriktivnu politiku u tekućoj budžetskoj potrošnji, imati pozitivan uticaj na budžetski deficit. Planirano je da će učešće državne potrošnje u ovom periodu biti stabilno, i na kraju perioda dostići 21,6% BDP-a.
- **Izvoz** roba i usluga će postepeno rasti u ovom periodu, jer će u 2014. godini biti pod uplivom visoke osnove na računu izvoza roba iz 2013. godine, u kojoj je pored smanjenja izvoza obojenih metala, došlo do značajnog rasta izvoza električne energije. Povećanje izvoza usluga, kroz potrošnju stranih turista, dominantno će uticati na rast ukupnog izvoza roba i usluga u srednjem roku. Učešće potrošnje stranih turista (izvoz usluga) čini 20,4% BDP-a u 2013. godini. Pri projektovanju ove komponente je pošlo se od pretpostavke o prosječnom godišnjem rastu od 6%. Tekućim i budućim investicijama u turističke kapacitete i infrastrukturu pojačaće se turistička ponuda, što će promijeniti model rasta turizma, od destinacije masovnog turizma ka elitnoj turističkoj destinaciji.
- **Uvoz** će imati slab rast koji će biti pod uplivom pojačanog uvoza investicione opreme i supstitucije uvoza hrane domaćom proizvodnjom (smanjenje uvoza). Prosječna stopa rasta uvoza roba je projektovana na nivou od 3,3%, dok će uvoz usluga stagnirati.
- **Zaposlenost** će rasti u skladu s pojačanom tražnjom za radnom snagom u sektoru građevinarstva, ali i vezanim djelatnostima trgovine, transporta, proizvodnih usluga, osiguranja i finansija (0,9% prosječno godišnje).
- **Nezaposlenost** će se smanjivati, kao obrnuto proporcionalna veličina zaposlenosti, da bi se stopa od 19,7%, koliko iznosi u 2013.godini, smanjila na 18,8%. Ograničavajući faktor u smanjenju nezaposlenosti je strukturna nezaposlenost, uslovljena neadekvatnom ponudom. Očekivani investicioni ciklus, u narednom petogodišnjem periodu, zahvatiće, prije svega, sektor turizma, saobraćaja i energetike, što će usloviti povećanu tražnju za profilima građevinarstva, koja su i u dosadašnjem periodu bili deficitarna zanimanja.
- Nakon značajnog smanjenja **deficita tekućeg računa** u 2013. godini, u periodu 2014-2016. projektovan je blaži pad, da bi na kraju perioda deficit iznosio 12,3% procijenjenog BDP-a. Ovakvo kretanje biće posljedica većeg rasta izvoza od rasta uvoza roba i usluga. Ostale komponente tekućeg računa, koje se odnose na transfere i bilans dohotka, će smanjivati svoje učešće tako da će ono poslije 5,4% u 2013. godini iznositi 4,7% BDP-a.

III Javne finansije

Stabilizacija i konsolidacija javnih finansija ostaje prioritet fiskalne politike Crne Gore, čime će se stvoriti uslovi za dinamičan i održiv privredni rast, u srednjem i dugom roku. Nakon 2012, jedne od ekonomski najtežih godina, posebno u segmentu javnih finansija, 2013. godinu karakteriše oporavak ekonomske aktivnosti. Realizacijom seta mjera fiskalnog prilagođavanja i intenziviranjem borbe protiv sive ekonomije, zaustavljen je trend pogoršanja fiskalnih parametara, povećani prihodi i poboljšana poreska disciplina.

Predlog Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti¹ predstavlja korak dalje u obezbjeđivanju dugoročne stabilnosti, ali i povećanju kredibiliteta u finansijske planove. Zakonom je definisan srednjoročni budžetski okvir, koji je indikativan za sve potrošačke jedinice državnog budžeta, u smislu poštovanja srednjoročno utvrđenih limita i usklađivanja obaveza sa istim. Istovremeno, Zakonom je predviđeno uvođenje ograničenja budžetske potrošnje, koja će dovesti do stabilnosti javnih finansija, a na dugi rok, izlazak iz zone deficita i prelazak u suficit.

Tabela 7 : Osnovni fiskalni pokazatelji - u % BDP-a:

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje		Projekcija			
		2012.	2013.	2013.	2014.	2015.	2016.
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	41,3	39,1	41,8	40,3	38,8	37,9
	Javna potrošnja	46,9	41,5	45,8	41,6	38,9	37,2
	Deficit/Suficit	-5,6	-2,5	-4,0	-1,3	-0,1	0,7
	Kamate	1,9	2,2	2,1	2,3	1,9	2,1
	Primarni deficit/suficit	-3,7	-0,2	-1,9	1,0	1,8	2,8
	Državni dug	54,0	53,8	56,5	56,9	55,3	52,3

3.1. JAVNE FINANSIJE U 2012. GODINI

Javne finansije u 2012. godini obilježio je nastavak fiskalnog prilagođavanja i sprovođenje mjera u pravcu racionalizacije budžetske potrošnje, što je prioritet fiskalne politike i u zemljama EU. Značajan pad prihoda, u prvom kvartalu 2012. godine, uslovio je izradu rebalansa centralnog budžeta, pri čemu su usklađene projekcije rasta ekonomije i budžetskih prihoda.

Prvobitno procijenjeni BDP za Crnu Goru u 2012. godini iznosio je 3.338,0 mil. €, dok konačni podaci Zavoda za statistiku – Monstata, pokazuju da je u 2012. godini zabilježen pad realnog BDP-a od 2,5%, i da je nominalno iznosio 3.149 mil. €. Ovo smanjenje BDP-a uticalo je na povećanje učešća deficita javne potrošnje u BDP-u sa 5,3% na 5,6 %BDP, odnosno za 0,3 p.p.

Smanjenje naplate prihoda i povećanje rashoda, u prvom kvartalu 2012. godine, pod uticajem eksternih faktora (nepovoljne vremenske prilike koje su uslovile paralisanje većine ekonomskih aktivnosti tokom ovog perioda), uslovio je potrebu rebalansa budžeta. Rebalansom državnog Budžeta uveden je set mjera sa ciljem povećanja prihoda - uvedene su takse, od 1€ mjesečno, na SIM kartice, pušačke zone, električna brojila i kablovsku televiziju, dok su kao dio planskog prilagođavanja evropskim standardima, povećane akcize na alkohol, duvan i lož ulja, a proširena je i lista akciznih proizvoda.

Javni prihodi u 2012. godini iznosili su 1.299,9 mil. € ili 41,3% BDP-a, što je za 17,7 mil. € više u odnosu na planirane rebalansom budžeta za 2012. godinu. **Javna potrošnja** u 2012. godini iznosila je

¹ Koji je u skupštinskoj proceduri

1.476,0 mil€ ili 46,9 % BDP-a, što je za 114,1 mil. € više od rebalansom planiranog iznosa. Do ovolikog rasta izdataka u odnosu na plan došlo je, prije svega, zbog povećanja transfera za socijalnu zaštitu, transfera institucijama, pojedincima, NVO sektoru, kao i neto povećanja obaveza. **Deficit javne potrošnje** u 2012. godini iznosio je 176,1 mil. € ili 5,6% BDP-a i posljedica je, prije svega, većeg nivoa potrošnje od planiranog, ali i prilično niže naplate prihoda budžeta u odnosu na planiranu. U obračun deficita javnih finansija od 5,6 % BDP-a uključeno je neto povećanje obaveza od 1,4 %BDP-a i iznos plaćenih garancija od 0,8 % BDP-a.

Prihodi budžeta u 2012. godini zabilježili su najniži nominalni nivo od 1.121,0 mil € (35,6% BDP-a). U odnosu na rebalansom planirani iznos, prihodi su bili niži za 29,0 mil. € (ili 2,7%). **Izdaci budžeta** izvršeni su u iznosu od 1.316,6 mil. € (41,8 % BDP-a) što je 63,8 mil € (5,1%) više od zakonom planiranog iznosa, i 56,4 mil € (4,5%) više od plana po rebalansu. Opisana kretanja na prihodnoj i rashodnoj strani budžeta rezultirala su **deficitom budžeta** u 2012. godini u iznosu od 195,6 mil. € ili 6,2 % BDP-a (3.149,0 mil. €). U odnosu na rebalansom planirani, deficit je veći za 85,4 mil €. **Otplata dugova** u 2012. godini iznosila je 135,44 mil €, a u istom periodu smo se zadužili 321,6 mil €.

Državni dug na kraju 2012. godine iznosio je 1.699,5 mil. eura ili 54,0 % BDP-a. Unutrašnji dug iznosio je 404,5 mil. eura ili 12,9% BDP-a, dok je spoljni dug iznosio 1.295,0 mil. eura ili 41,1% BDP-a. U odnosu na stanje duga na kraju 2011. godine, nivo državnog duga na kraju 2012. godine bio je veći 14,3%. U 2012. godini plaćen je aktivirani dio garancija za Kombinat Aluminiijuma Podgorica (KAP-a), u iznosu od 24,7 mil €.

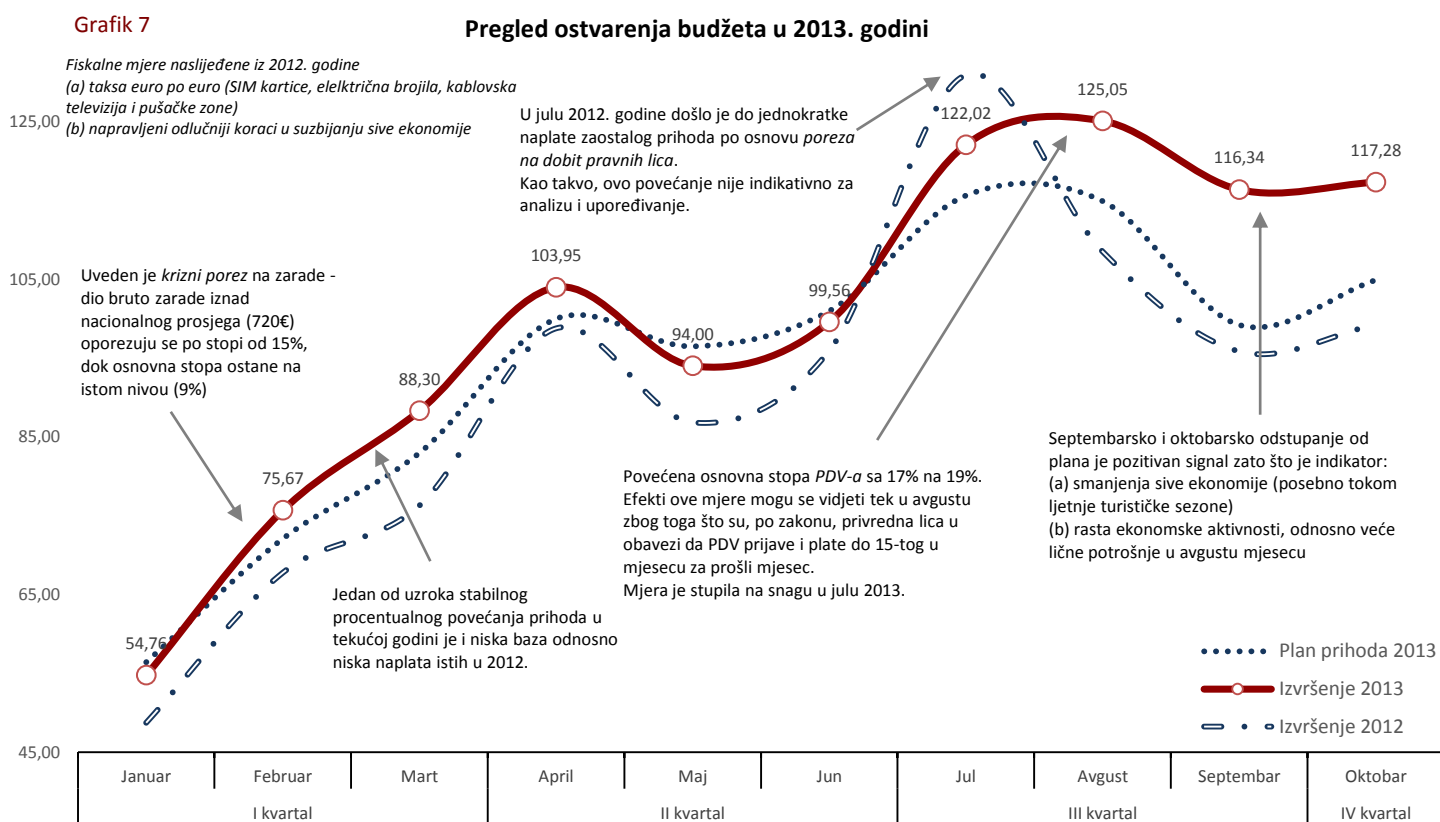
3.2. JAVNE FINANSIJE U PERIODU 2013-2016

Tekuću godinu je obilježilo povećanje naplate budžetskih prihoda uz, primjenu mjera štednje, koje su proizvele takve efekte da, i pored neplaniranih fiskalnih događaja, deficit bude na nivou održivog. U cilju povećanja prihoda, u 2013.godini je uveden set fiskalnih mjera koje se odnose na:

- a) *krizni porez* u iznosu od 15% na bruto zarade veće od nacionalnog prosjeka, koji je iznosio 720€. Mjera je uvedena u februaru 2013. godine, s namjerom da traje do kraja fiskalne godine, kada bi se, uz pripremu Budžeta za 2014, razmislila njena produžena primjena. Po osnovu primjene ove mjere, do novembra 2013, bruto naplata je iznosila 8,3 mil. €, što je na procijenjenom nivou.
- b) povećanje minimalne zarade sa 30% na 40% vrijednosti prosječnog dohotka u državi je mjera koja je stupila na snagu u aprilu tekuće godine. Efekti ove mjere, sa budžetskog aspekta su zanemarljivi, dok se snažniji efekat očekuje kroz smanjenje zloupotreba na tržištu rada i veći stepen zaštite zaposlenih sa najnižom zaradom.
- c) povećanje osnovne stope poreza na dodatu vrijednost (PDV) sa 17% na 19% je mjera koja je sa primjenom počela od 1. jula 2013. Po ovom osnovu, na godišnjem nivou, planirano je povećanje poreskih prihoda u iznosu od 35 do 40 mil. €, odnosno oko 25 mil. € od početka primjene više stope. Za period januar-oktobar 2013. naplata prihoda od PDV-a² je veća za 13,1% u odnosu na plan i 18,6% u odnosu na isti period prošle godine.
- d) mjere na suzbijanju sive ekonomije usmjerene su na unapređenje poreske discipline i proširenje poreske baze. Početkom godine je formiran Koordinacioni tim za praćenje realizacije mjera i definisan Akcioni plan.
- e) takse na SIM kartice, električna brojila, kablovsku televiziju i „pušačke“ zone su mjere uvedene Rebalansom budžeta za 2012, a sa njihovom primjenom se nastavilo i u ovoj godini. Po ovom osnovu, za deset mjeseci 2013. je naplaćeno 10,0 mil. €, a procjenjuje se da će prihodi po ovom osnovu dostići 12 mil. €.

² Ostvareni prihodi po osnovu više stope PDV-a ne mogu se odvojeno analizirati, iz razloga što se uplate PDV-a po svim stopama evidentiraju na jednom uplatnom računu.

- f) Usklađivanje visine akciza - u januaru 2013. godine, izmjenama Zakona o akcizama povećana je akciza na pivo, dok je u julu 2013. godine povećana akciza na duvanske proizvode, u cilju usaglašavanja sa propisima EU. Za deset mjeseci ove godine, prihodi od akciza bilježe rast od 13,7 mil. € u odnosu na isti period prošle godine.
- g) Izmjenama odgovarajućih propisa, omogućeno da se višak prihoda nad rashodima koji ostvaruju regulatorne agencije transferiše u državni Budžet. Procjenjuje se da se radi o iznosu od oko 1,0 mil. €.
- h) Aktivnosti usmjerene na smanjenje poreskog duga - prema podacima Poreske uprave, poreski dug je smanjen sa 354,0 mil. €, koliko je iznosio na početku 2013. godine, na oko 330,0 mil. €. Na pomenuto smanjenje, pored ostalog, uticala je i primjena rješenja iz Uredbe o naplati poreskih potraživanja imovinom obveznika, čime se omogućilo da preduzeća koja imaju poreski dug veći od 100.000 €, mogu ponuditi svoju imovinu u cilju izmirenja istog.

Na rashodnoj strani Budžeta, set mjera fiskalnog prilagođavanja uveden početkom 2013. godine, značio je: (a) zamrzavanje rasta penzija, (b) uravnoteženje zarada u javnom sektoru, (c) ukidanje dodatnih naknada za rad komisija i radnih grupa Vlade Crne Gore, (d) smanjenje svih troškova u preduzećima u kojima Vlada ima većinski udio i (e) smanjenje troškova u lokalnim samoupravama. Cilj primjene navedenih mjera je održavanje likvidnosti javnih finansija, posebno državnog Budžeta.

Istovremeno, pojačani su naponi na suzbijanju sive ekonomije i povećanju poreske discipline građana i pravnih lica. Pored češćih i obuhvatnijih kontrola, uvedene su strožije kazne, a u procesu izrade je i odgovarajuća zakonska regulative, kojom će se omogućiti primjena još strožijih sankcije za povratnike u vršenju prekršaja. Takođe, utvrđen je Predlog zakona o dopuni zakona o porezu na dobit pravnih lica, kojim se predviđa umanjenoje poreske obaveze za 6%, ukoliko se ista izmiri

jednokratno i u zakonski predviđenom roku (do 31. marta) i Predlog zakona o otpisu kamata na poreske i carinske obaveze sa ciljem smanjenja poreskog i carinskog duga.

3.2.1. Javne finansije u periodu januar-septembar 2013. godine

Javni prihodi za devet mjeseci 2013. godine iznose 993,6 mil. € ili 30,0% BDP-a, što predstavlja povećanje od 7,1%, odnosno nominalno za 65,7 mil €, u odnosu na isti period 2012. godine. **Javna potrošnja** za devet mjeseci tekuće godine iznosila je 1.104,0 mil. € ili 33,3% procijenjenog BDP-a (3.311,0 mil. €) i veća je za 6,8% u odnosu na isti period 2012. **Deficit javnog sektora** na kraju trećeg kvartala 2013. godine iznosio je 110,4 mil. € ili 3,3% BDP-a.

Prihodi Budžeta u periodu januar-oktobar 2013. godine bilježe stabilan i kontinuiran rast. Za deset mjeseci ove godine naplaćeno je 996,9 mil. €, što predstavlja rast od 9,7% u odnosu na ostvarenje u istom periodu 2012. Najveći doprinos povećanju prihoda ostvaren je od prihoda po osnovu PDV-a, koji su za deset mjeseci iznosili 355,5 mil. € i veći su u odnosu na isti period 2012. godine za 18,6%. Veće ostvarenje u odnosu na prošlu godinu zabilježeno je kod naplate akciza po osnovu kojih je u ovom periodu naplaćeno 135,2 mil. €, što predstavlja rast od 11,3% u odnosu na isti period prošle godine. Rast od 8,7% u odnosu na isti period 2012. godine ostvaren je i kod naplate doprinosa, koji su naplaćeni u iznosu 308,0 mil. €.

Rashodi budžeta, za deset mjeseci 2013 godine, izvršeni su u iznosu od 1.112,4 mil. € i u odnosu 2012., povećani su za 6,4%. Najveći uticaj na povećanje rashoda imalo je aktiviranje garancija za Kombinat aluminijuma u iznosu od 103,1 mil. €, u trećem kvartalu.

Deficit budžeta, za deset mjeseci tekuće godine, dostigao je iznos od 115,5 mil. € ili 3,5% procijenjenog BDP-a. Kada se izuzmu garancije, deficit iznosi 12,5 mil. € ili 0,4% BDP-a.

3.2.2. Procjena javnih finansija do kraja 2013. godine

Izvorni javni prihodi procijenjeni su u iznosu od 1.384,5 mil. € ili 41,8% BDP-a. Javna potrošnja procijenjena je u iznosu od 1.517,1 mil. €, ili 45,8% BDP-a, od čega se 1.409,8 mil. € ili 42,6% BDP-a odnosi na tekuću, a 107,3 mil. € ili 3,2% BDP-a na kapitalnu potrošnju. Deficit javnog sektora za 2013. godinu procijenjen je u iznosu od 132,6 mil. € ili 4,0% BDP-a.

Procjenjuje se da će prihodi budžeta biti veći od prvobitno planiranih, što je posljedica sprovođenja već navedenih mjera fiskalne politike na uspostavljanju snažnije fiskalne discipline, kao i boljih makroekonomskih indikatora i povećanih prihoda u ljetnjim mjesecima. Prema procjenama, prihodi budžeta Crne Gore do kraja 2013. godine dostići će nivo od 1.234,3 mil. € (37,3% BDP-a), što je za 72,5 mil. €, ili 6,2%, više u odnosu na plan i za 113,3 mil. €, ili za 10,1%, više u odnosu na 2012. godinu. Do ovolikog rasta prihoda došlo bi prvenstveno zbog veće naplate poreza koji će rasti kao rezultat primjene pomenutih mjera fiskalne politike i uspostavljanja većeg nivoa poreske discipline, kao i rasta ekonomske aktivnosti. Do kraja godine, izvjesna je i naplata dijela poreskog duga, po osnovu poreza i doprinosa na zarade.

Rashodi državnog Budžeta su procijenjeni na nivou od 1.386,3 mil. € ili 41,9% BDP-a. U odnosu na plan Budžeta, procjena rashoda je veća za 10,3%, što je, u najvećoj mjeri, posljedica plaćanja aktiviranih garancija.

Deficit državnog Budžeta u 2013. godini procijenjen je na 151,9 mil € ili 4,6% BDP-a. Izuzimajući rashode za kamate, primarni deficit je procijenjen u iznosu od 86,6 mil. € ili 2,6% BDP-a.

3.2.3. Projekcije javnih finansija 2014-2016.

Projektovanje javnih prihoda zasnovano je na makroekonomskim projekcijama i planiranim mjerama fiskalne politike. Za 2014. projektovana je realna stopa rasta od 3,6%, za 2015. 3,5% i za 2016. 3,8%. Sa projektovanim rastom ekonomske aktivnosti projektovan je i rast izvornih javnih prihoda, pri čemu je, prilikom planiranja prihoda, uzeta pretpostavka da će prihodi rasti po stopi nešto nižoj od realne stope rasta ekonomije. Takođe, na rast prihoda uticaće i mjere fiskalne politike koje se ogledaju u sljedećem:

- nastavak sprovođenja mjera na suzbijanju sive ekonomije;
- nastavak aktivnosti u pravcu naplate poreskog duga i
- usklađivanje zakonske regulative sa propisima EU.

Na osnovu navedenog, izvorni javni prihodi za period 2014-2016, u nominalnom iznosu imaće trend blagog rasta (1.415,8 mil. € u 2014, 1447,7 mil.€ u 2015. i 1.502,2 mil. € u 2016. godini), dok će u odnosu na BDP, usljed njegovog bržeg rasta, bilježiti pad njihovog učešća sa 40,3 % u 2014. na oko 38% BDP-a u 2016.

Predlog sistemskih mjera za 2014. godinu i naredni period

Ministarstvo finansija predložilo je implementaciju sistemskog mjera, koje će značajnije doprinijeti procesu fiskalne konsolidacije i dugoročnoj održivosti javnih finansija. Predložene mjere odnose se na:

1. Zakon o zaradama u javnom sektoru – u toku su aktivnosti na pripremi Nacrta ovog zakona, koji će se primjenjivati na cijeli javni sektor, a kojim se, između ostalog, uvodi korelacija između *izdataka za bruto zarade* i finansijskog rezultata. Cilj donošenja ovog Zakona je dostizanje većeg nivoa transparentnosti u dijelu zarada, kao i postizanje principa jednakosti u zaradama, shodno odgovornostima u javnom sektoru.
 2. Na osnovu rezultata Analize modela oporezivanja građana – utvrđeno je da se u 2014. godini primjenjuje krizni porez, a u narednom srednjoročnom periodu planira se vraćanje na proporcionalni model oporezivanja.
 3. Harmonizacija akciznih stopa – visina akciznih stopa se, saglasno Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, prilagođava evropskom nivou. U cilju povećanja transparentnosti i predvidivosti ovog dijela poreskog sistema, planira se uvođenje akciznog kalendara, kako bi se omogućilo pravnim licima da svoje poslovanje prilagode dinamici povećanja akciznih stopa.
 4. Sistem kaznenih mjera – planira se definisanje znatno oštrije kaznene politike za povratnike u prekršajima u dijelu prekršaja tržišnog poslovanja, a u sklopu sveobuhvatne borbe protiv sive ekonomije.
 5. Veći nivo održivosti penzijskog sistema – s obzirom na deficita u okviru Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (rashodi po osnovu transfera za penzijsko i invalidsko osiguranje značajno prevazilaze prihode po osnovu doprinosa), neophodno je naći model za obezbeđivanje većeg nivoa održivosti penzijskog sistema.
 6. Jednokratna otplata glavnice duga – podrazumijeva otplatu glavnice duga poreskim dužnicima omogućiti da, za obaveze iz prethodnog perioda, jednokratno izmire glavnice duga, uz otpis kamate.
 7. Naplata poreskog duga imovinom dužnika – u prethodnom periodu objavljen je poziv preko Poreske uprave, da svi poreski dužnici, čiji dug iznosi preko 100.000 €, imaju pravo svoj dug umanjiti u iznosu procijenjene vrijednosti imovine dužnika.
-

-
8. Decembar kao mjesec dodatne štednje u javnom sektoru – decembar je tradicionalno mjesec sa najvećom budžetskom potrošnjom, što značajno utiče na projekcije deficita za tekuću godinu. S tim u vezi, Ministarstvo finansija će predložiti da se potrošačke jedinice obavežu na mjere dodatne štednje u ovom mjesecu.
 9. Racionalizacija javnih nabavki
 10. Mjenice kao instrument naplate i obezbjeđenja – Centralna banka će predložiti mjere kojima će se ojačati mehanizmi plaćanja (mjenice i sl.).
 11. Takse “euro po euro” – Za 2014. godinu planirano je ukidanje taksi za električna brojila, s obzirom da električna energija ne spada u dobra koja se mogu smatrati luksuznim. Takse za SIM kartice, pušačke zone i kablovsku televiziju ostaju na snazi. Takođe, predviđena je iznijena i u tom dijelu, u smislu da se ugostiteljski objekat mora kategorizovati kao pušačka ili nepušačka zona, i u slučaju odabira da poslovanje nastave kao objekat u kome je konzumiranje duvanskih proizvoda omogućeno, mjesečno će izdvajati 1€/m² za objekat, u cjelini. S obzirom na značajno odstupanje naplate ove vrste takse u odnosu na plan, budući koraci će biti usmjereni na identifikaciju ovih objekata i naplatu duga po osnovu ove takse.
 12. Povećanje efikasnosti kroz izmjene poreskog sistema – dodatna poreska opterećenja će biti uvedena na:
 - a. Imovinu koja nije stavljena u funkciju;
 - b. Nelegalno podignute objekte;
 - c. Neprodate stanove i
 - d. Planirano je povećanje poreza na nepokretnosti za objekte koji nijesu u funkciji stvaranja dohotka po osnovu imovine i imovinskih prava (iznajmljivanje).
 - e. U sklopu ovih mjera su i one koje se tiču kategorizacije nekategorizovanih objekata i rekategorizacije niže kategorisanih objekata kako bi se, u tom smislu, odredio tačan iznos poreza na predmetnu nepokretnost. Istovremeno, težiće se smanjivanju paušalnog oporezivanja na najmanju moguću mjeru, tako da će se porezi vezati za ostvarene prihode.
 13. Stimulacija zapošljavanja i ravnomjeran regionalni razvoj – sa ciljem podsticanja rasta u manje razvijenim opštinama Crne Gore, koordinisanom aktivnošću Države i lokalnih samouprava, predložiće se davanje poreskih olakšica za investicije veće od 1 mil. €, sa periodom investiranja od 3-5 godina, uz izuzeće investicija u sektorima ugostiteljstva i trgovine. Poreske olakšice će se odnositi na sve oblike fiskaliteteta, osim na one koji se tiču doprinosa.
-

U 2013 godini planiran je nastavak fiskalne konsolidacije i na rashodnoj strani. U cilju održivosti **javnih finansija**, u srednjoročnom periodu, planirano je smanjenje učešća javne potrošnje u BDP-u, sa 41,6% BDP-a u 2014. godini na 37,2% BDP-a u 2016. godini, dok se u apsolutnom iznosu predviđa njen blagi rast sa 1.461,8 mil. € u 2014. godini na 1.475,9 mil. € u 2016. godini. Takođe, planirano je da tekuća javna potrošnja bude niža od tekućih javnih prihoda. Najveći dio javne potrošnje čine mandatorni izdaci, od kojih najveće učešće imaju zarade i penzije, koje čine oko 60% javne potrošnje.

Usljed restriktivne politike upravljanja rashodima, procijenjeno je smanjenje **deficita javnog sektora** koji će u 2014. godini iznositi 1,3% BDP-a, u 2015. biti u ravnoteži, a u 2016. preći u zonu blagog suficita od 0,7% BDP-a.

Prihodi budžeta u srednjoročnom periodu, u apsolutnom iznosu, postepeno će rasti sa 1.258,1 mil. € u 2014 godini, na 1.336,2 mil. € u 2016. godini, dok će se njihovo učešće u BDP-u postepeno smanjivati do nivoa od 33,7% u 2016 godini. Očekuje se značajnije povećanje prihoda od PDV-a, kao rezultat primjene više stope od 19 % (uvedena 1. jula 2013. godine). Takođe, očekuje se porast prihoda od akciza, usljed nastavka postepenog usaglašavanja visine akciza sa odgovarajućim propisima EU, uz uvođenje akciznog kalendara kako bi se povećao stepen transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema, a, istovremeno, omogućilo pravnim licima da svoje poslovanje blagovremeno prilagođavaju izmjenama u ovom dijelu poreskog sistema. U 2014. godini nastaviće se sa primjenom privremenih kriznih mjera fiskalnog prilagođavanja uvedenih u 2012. godini, i to takse

na SIM kartice, pušačke zone (ova taksa će se modifikovati na način da se ukida mogućnost da u ugostiteljskom objektu postoji i pušačka i nepušačka zona) i kablovsku televiziju, dok se ukida se naplata taksi za električna brojila, uz nastavak primjene “kriznog poreza”, uvedenog ove godine, i u 2014. godini, nakon čega će doći do njegovog ukidanja.

Do porasta prihoda u 2014. godini će doći zbog (a) većeg rasta investicija nego što je predviđeno makro-ekonomskim okvirom za 2014. i (b) implementacijom planiranih mjera sistemskog karaktera, što podrazumijeva uređenje sistema zarada u javnom sektoru, nastavak primjene kriznog poreza, strožije sankcionisanje povratnika u prekršaju, unapređenje održivosti penzijskog sistema, jednokratna otplata glavnice za starije dugove, naplata poreskog duga imovinom dužnika, snaženje instrumenta platnog prometa (mjenica i dr.), proširivanje osnove oporezivanja i povećanje određenih poreskih stopa (bespravno izgrađeni objekti, neprodani stanovi).

Kao posljedica planiranih mjera štednje u srednjem roku, učešće budžetskih izdataka u BDP-u se postepeno smanjuje tako da će u 2016. godini iznositi 33,6% BDP-a. Uz istovremeni rast izvornih prihoda budžeta planirano je **uravnoteženje budžeta** u 2016. godini.

U periodu 2014-2016. godine projektovan je neznatan nominalni rast **izvornih prihoda lokalne samouprave**, sa 157,8 mil. € u 2014. godini na 166,0 mil. € u 2016. godini, usljed povećanja prihoda od poreza na nepokretnosti i rasta naknada za komunalno opremanje građevinskog zemljišta. Učešće prihoda lokalne samouprave u BDP-u postepeno će opadati, sa 4,5% na 4,2 % BDP-a u 2016. godini. Negativan uticaj na prihode lokalnih samouprava može imati donošenje novog Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, a kojim se proširuje lista objekata od opšteg značaja. U srednjoročnom periodu, projektovano je postepeno smanjenje učešća **izdataka lokalne samouprave** u BDP-u, sa 4,0% na 3,6% u 2016. godini. Očekuje se stabilizacija sistema javnih finansija na lokalnom nivou, izmirivanjem obaveza iz prethodnog perioda, redovnim servisiranjem zakonskih obaveza, rastom kapitalnih izdataka i uravnoteženjem bilansa, tako da je suficit za 2016. godinu projektovan u iznosu od 22,8 mil. €, a otplata duga u iznosu od 40,0 mil. €.

3.3. DRŽAVNI DUG U PERIODU 2013-2015.

Procjenjuje se da će **državni dug na kraju 2013. godine** iznositi 56,5% procijenjenog BDP-a. U prethodnom periodu, Ministarstvo finansija je sprovodilo intenzivne aktivnosti u cilju pronalaženja najpovoljnijih mogućnosti za finansiranje nedostajućeg dijela budžetskih sredstava. U tom smislu, razmatra se mogućnost izdavanja obveznica na međunarodnom tržištu kapitala, a u saradnji sa finansijskim institucijama, ispituju se mogućnosti izdavanja, odnosno cijene po kojoj bi obveznice bile izdate. Za razliku od prethodnih godina, uslovi na međunarodnom tržištu kapitala su značajno povoljniji, što čini realnim očekivanja da će cijena po kojoj će crnogorske obveznice biti ponuđene tržištu biti povoljnija od onih po kojima su obveznice već izdate u ranijem periodu.

Tabela 8. Procjena stanja državnog duga na kraju 2013. godine

BDP	3.311,0	
Ino dug	1.443,5	
	%BDP	43,6
Domaći dug	426,9	
	%BDP	12,89
Državni dug	1.870,4	
	%BDP	56,49

Državni dug na kraju oktobra 2013. godine iznosio je 1.832,0 mil. € ili 55,3% procijenjenog BDP-a. Unutrašnji dug iznosio je 471,7 mil. €, a dug prema nerezidentima 1.360,3 mil.€ ili 41,1% BDP-a.

Fiskalne obaveze koje su nastale aktiviranjem garancija za KAP, u iznosu od 103,1 mil. €, uslovile su potrebu dodatnog fiskalnog prilagođavanja odnosno rasta deficita i državnog duga, uprkos značajno većim prihodima. Aktiviranje garancija za KAP bilo je i ranije prepoznato kao jedan od potencijalnih rizika, a koji se materijalizovao u ovoj godini. Takođe, tokom godine, biće isplaćene sve rizične garancije koje je crnogorska Vlada dala u prethodnom periodu, kao jednu od stimulativnih mjera privredi u cilju prevazilaženja krize, što znači da se sa značajno manjim fiskalnim rizicima ulazi u 2014. godinu.

Tabela 9. Projekcija stanja državnog duga u srednjeročnom periodu

Državni dug	2013.	2014.	2015.	2016.
BDP (u mil. €)	3.311,0	3.516,0	3.730,0	3.968,0
ino dug	1.443,5	1.612,7	1.731,9	1.791,0
BDP%	43,60	45,87	46,43	45,14
domaći dug	426,9	388,6	332,1	282,6
BDP%	12,89	11,05	8,90	7,12
ukupno	1.870,4	2.001,3	2.064,0	2.073,6
BDP%	56,49	56,92	55,34	52,26

Projekcija duga za srednji rok pokazuje da će se državni dug Crne Gore kretati u okvirima kriterijuma iz Mastrihta (< 60% BDP-a). Prilikom obračuna duga uzeta su u obzir potrebna sredstva za finansiranje deficita i otplate duga, za navedeni period, prosječna povlačenje sredstava po godinama po drugim projektima, kao i projektovane otplate duga po godinama.

Ukoliko se u projekciju duga uključi zaduženje u visini od 100 miliona eura, za potrebe finansiranja autoputa Smokovac – Mateševo, navedeni iznos biće uključen u stanje spoljnog duga. U tom slučaju, spoljni dug bi porastao na 1.712,7 miliona eura ili 48,7% BDP-a, čime bi ukupan dug narastao na 59,8% BDP-a.

Nakon 2014. godine dug će imati tendenciju pada u odnosu na prognozirani bruto društveni proizvod, nakon čega će se smanjiti do nivoa od 52,3% BDP-a u 2016.

3.4. MAKROEKONOMSKI I FISKALNI RIZICI U SREDNJEM ROKU

Otvorenost ekonomije i evroatlanski integracioni procesi, Crnu Goru i njen ekonomski sistem čini izuzetno osjetljivim na dešavanja u regionu i Evropi. Toj elastičnosti u odnosu na eksterne faktore doprinosi i apsolutno privatni bankarski sektor u kome dominiraju inostrane banke, ali i, zbog značajne disproporcije u spoljnotrgovinskoj razmjeni, velika zavisnost cijelog sistema od priliva stranih direktnih investicija.

Stoga, faktori koji predstavljaju fiskalni i makroekonomski rizik za prezentovane planove i projekcije su:

1. Strane direktne investicije – iako je konzervativan pristup zapravo paradigma srednjoročnih makroekonomskih i fiskalnih projekcija, najavljene investicije i dinamika njihove realizacije je uzeta u obzir sa značajnom rezervom, što je i uslovilo konzervativan pristup u planiranju. U narednom periodu može doći do odstupanja od najavljene dinamike realizacije projekata, čime će se direktno uticati na rast BDP-a, a time i budžetskih prihoda.
2. Posljedice kretanja u ekonomijama EU - s obzirom na očekivanja usporenog ekonomskog rasta u zemljama EU izvjesno je prelijanje recesivnih procesa iz bližeg i šireg okruženja eurozone, a smanjenje

tražnje i raspoloživog dohotka u ovim zemljama može imati povratno negativno dejstvo na crnogorsku ekonomiju, kroz smanjenje tražnje za našim izvoznim proizvodima, uključujući i turizam.

3. Preduzeća u restrukturiranju – Kombinat aluminijuma Podgorica, Boksiti Nikšić, ali i niz drugih preduzeća u procesu su restrukturiranja a, s obzirom na socijalnu dimenziju državne politike, može usloviti donošenje odluka o otpisivanju državnih potraživanja, ali i pružanja finansijske pomoći ovim preduzećima, u cilju povećanja njihove atraktivnosti za investitore.
4. Bankarski sistem – imajući u vidu da je crnogorski bankarski sektor u potpunosti privatizovan, u najvećoj mjeri od strane inostranih banaka, može doći do daljeg pada kreditne aktivnosti, kao posljedice smanjenja raspoloživih kreditnih sredstava (kriza bankarskog sektora u zemljama iz kojih potiču majke banke - Italija, Slovenija, Austrija, Mađarska). Istovremeno, jedan od rizika je i smanjenje tražnje za kreditima izazvane smanjenjem privredne aktivnosti. Ovakva situacije i povlačenje kapitala sa crnogorskog tržišta smanjuje kreditnu aktivnost, ugrožava uslove za rast i dodatno povećava stopu nezaposlenosti.
5. Smanjenje deficita javnih finansija - realizuje se između ostalog i smanjenom javnom potrošnjom, što može imati negativne implikacije na agregatnu tražnju, a, time, i na poreske prihode. Prosječni fiskalni multiplikator je 0,5, što znači da 1% smanjenja deficita izaziva smanjenje od 0,5% BDP-a. Eksperti MMF-a (WEO) procjenjuju ovaj koeficijent na značajno višem nivou od 0,9-1,7, što se posebno odnosi na periode ekonomskih kriza.
6. Poreski pritisak – postoji rizik da će uvedene fiskalne mjere, izazvati pritisak na privredu, čime će se smanjiti raspoloživa sredstva pravnih lica, čime se, indirektno, smanjuje i mogućnost za nova ulaganja u tehnologiju i proširenje kapaciteta. Istovremeno, model progresivnog oporezivanja u kombinaciji sa povećanim poreskim stopama, teorijski, izazovan je za poresku evaziju (izbjegavanje plaćanja poreskih obaveza, čime se direktno utiče na povećanje pojave neformalne ekonomije).
7. Inflacija –realizacijom najavljenih investicija doći će do povećanja agregatne tražnje, što će uticati na povećanje cijena (inflaciju). U srednjem i dugom roku očekuje se značajniji rast ekonomske aktivnosti, što implikativno znači i povećanje dohotka građana, čime se neutrališu efekti povećanja cijena.
8. Infrastrukturni projekti – značajan fiskalni rizik, sa aspekta državnog duga i budžetskih rashoda, predstavlja dinamika realizacije, ali i modeli investiranja u najavljene infrastrukturne projekte (Termoelektrana, autoput, hidroelektrane, i sl).

3.5. KVALITET JAVNIH FINANSIJA I INSTITUCIONALNI OKVIR

Fiskalna politika u 2013. godini usmjerena je na konsolidovanje javnih finansija, smanjenje fiskalnih rizika i na nastavak usklađivanja javnih finansija sa regulativom i praksom EU. S tim u vezi, implementirane su sljedeće mjere fiskalne konsolidacije:

- Izvršena je redukcija potrošnje na svim budžetskim pozicijama, osim u dijelu jačanja kapaciteta neophodnih za integracione procese.
- Mjere za suzbijanje sive ekonomije kao jedan od prioriteta Ministarstva finansija u 2013. godini -utvrđen je Akcioni plan za 2013. godinu, određene su nadležne institucije i odgovorna lica, kao i rokovi za pojedine aktivnosti. Intenzivirana je kontrola u prometu akciznim proizvodima, tržišta rada, izdavanja fiskalnih računa i registracije pravnih i fizičkih lica. Izmjenama zakonskog okvira, pooštrene su sankcije u cilju stvaranja poslovnog ambijenta stimulatnog za regularno poslovanje poreskih obveznika.
- Povećana je viša stopa poreza na dodatu vrijednost (PDV) sa 17% na 19%, dok su niža i nulta stopa PDV-a ostale na istom nivou.
- Primijenjene su urgentne mjere fiskalnog prilagođavanja:
 - uveden je krizni porez od 15 % na zarade veće od državnog prosjeka.
 - Konsolidovanje finansija u lokalnim samoupravama, započeto donošenjem planova konsolidacije lokalnih javnih finansija, koji predviđaju racionalizaciju broja zaposlenih, snižavanje nivoa zarada, plaćanje poreskih obaveza i smanjenje zaduženosti opština.
 - Racionalizacija potrošnje u javnim preduzećima, ustanovama, fondovima i regulatornim agencijama.
 - Smanjenje broja radnih tijela Vlade i iznosa naknada koje se isplaćuju po tom osnovu.
 - Smanjenje svih diskrecionih troškova.
 - U skladu sa Izmjenom Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, privremeno je zamrznuto usklađivanje penzija.

Predlogom zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti predviđeno je uvođenje fiskalne odgovornosti, inspekcijskog nadzora i kaznenih odredaba. U skladu sa pravnom tekovinom EU, uvode se numerička fiskalna pravila predviđena kriterijumima iz Mاستrihta, a koja se odnose na pravila o nivou deficita i duga i uvođenje srednjoročnog budžetskog okvira. U cilju unapređenja kontrole budžetske potrošnje posebno je regulisano pitanje inspekcijskog nadzora.

IV Strukturne politike

4.1. SEKTOR PREDUZEĆA

4.1.1. Privatizacija i javno-privatna partnerstva

Proces privatizacije nije pratio dinamiku utvrđenu Planom privatizacije za 2013. godinu. I u aktuelnim ekonomskim i finansijskim uslovima, kriterijumi za donošenje odluka o pojedinačnim privatizacijama su obezbjeđivanje povećanja konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društava, podsticanje stranih ulaganja i preduzetništva, povećanje zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda.

Uspješno je sprovedena tenderska procedura i, sa turskom kompanijom Global Ports Holding, potpisan Ugovor o kupoprodaji 62,09% kapitala društva AD „Kontejnerski terminal i generalni tereti“ Bar, po kome će kupac platiti kupoprodajnu cijenu od 8,075 mil.€, uz obavezu da, između ostalog, u roku od tri godine investira u rekonstrukciju Kompanije 13, 5 mil.€. Istovremeno, izborom belgijske kompanije BESIX Group, stvoreni su uslovi za realizaciju prve faze izgradnje apartmanskog kompleksa u marini Luštica Bej. Realizovan je Ugovor o kupoprodaji 64,1624% akcijskog kapitala AD "Polimka" Berane, pri čemu je kupac- "KIPS" d.o.o realizovao sve obaveze neophodne za zatvaranja navedenog ugovora. Takođe, u toku su aktivnosti na objavljivanju tendera za valorizaciju: vojno-turističkog kompleksa "Mediteran"- Žabljak; vojno-turističkog kompleksa "Bigovo-Trašte"; ostrva Lastavica sa tvrđavom "Mamula"; lokaliteta Pećine (između Njivica i ušća Sutorine); ECOlodge Vranjina i bivše vojne kasarne "Radoje Dakić" - Žabljak.

Tender za prodaju 100% akcija Novog duvanskog kombinata (NDKP) proglašen je neuspjelim, jer kupac, i pored dva produžetka, nije uplatio kupoprodajnu cijenu.

Po modelu javno-privatnog partnerstva, pokrenuće se procedure za izbor investitora za valorizaciju turističkih lokaliteta/društava: Ada Bojana, Velika plaža, Bjelasica-Komovi (Žarski, Cmiljača, Torine, Kolašin 1600, Jelovica i Komovi), Skadarsko jezero (Žabljak Crnojevića i Vranjina sa Lesendrom), te lokaliteta obuhvaćenih državnim studijama lokacije u okviru prostornih planova posebne namjene Morsko dobro i Durmitor.

U narednom periodu, nastaviće se sa pripremom tendera za: NIG „Pobjeda“–Podgorica, Institut "dr Simo Milošević", „Montecargo“, „Montenegro airlines“, HG „Budvanska rivijera“, HTP „Ulcinjska rivijera“, „Institut crne metalurgije“ - Nikšić, Fabriku elektroda Plužine i "Poliex"–Berane. Istovremeno, nastaviće se i sa privatizacijom privrednih društava na berzi i prodajom imovine putem javne aukcije. U cilju efikasnije realizacije berzanske prodaje, posebna pažnja će se posvetiti preduzećima sa upisanim društvenim kapitalom koja još nijesu privatizovana.

4.1.2. Biznis okruženje

4.1.2.1. Poreska politika

U cilju povećanja poreskih prihoda, smanjenja deficita budžeta i nivoa državnog duga, poreska politika u 2013. godini implementira se kroz, prije svega, uvođenje kriznih mjera fiskalnog prilagođavanja, jačanje mjera na suzbijanju sive ekonomije i nastavak primjene privremenih mjera fiskalne konsolidacije.

S tim u vezi:

- kao jedan od oblika progresivnog oporezivanja, uveden je „krizni porez“ na zarade veće od državnog prosjeka. Izmjenama Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, dodatnom stopom od 6 % oporezuju se lična primanja (zarade, upravni odbori i dr. primanja) iznad 720 €, dok se na ostale izvore dohotka fizičkih lica (ugovori o djelu, izdavanje nekretnina, prihodi od kapitala i kapitalni dobiti) primjenjuje dosadašnja stopa od 9%.
- povećana je minimalna zarada sa 30% na 40% vrijednosti prosječne zarade, sa ciljem smanjenja zloupotreba na tržištu rada i zaštite zaposlenih sa najnižom zaradom.
- povećana je viša stopa poreza na dodatu vrijednost (PDV) sa 17% na 19 %, dok su niža i nulta stopa PDV-a ostale na istom nivou. Povećanje više stope PDV-a nije značajnije uticalo na rast cijena i životni standard stanovništva, s obzirom da proizvodi i usluge koji se oporezuju nižom stopom ili se ne oporezuju, čine preko 50 % potrošačke korpe. Na taj način zaštićene su socijalno najranjivije kategorije stanovništva i dio tražnje koji je neelastičan u odnosu na kretanje cijena. Istovremeno, ne ugrožava se konkurentnost privrede, posebno sektora turizma, s obzirom da se usluge smještaja i cijene prehrambenih proizvoda, koje dominantno utiču na cijene u turizmu, i dalje oporezuju po nižoj stopi. Povećanje prihoda po osnovu primjene ove mjere planirano je u iznosu od oko 25 mil. €.
- usvojen je Akcioni plan mjera za suzbijanje sive ekonomije za 2013. Planom su određene nadležne institucije i odgovorna lica, rokovi, efekti i indikatori uspješnosti pojedinih aktivnosti. Pojačane su mjere kontrole prometa akciznih proizvoda, tržišta rada, izdavanja fiskalnih računa i registracije pravnih i fizičkih lica koja obavljaju djelatnost, što je uticalo na unaprijeđenje fiskalne discipline.
- nastavljena je primjena privremenih mjera fiskalne konsolidacije uvedenih 2012. godine (takse na SIM kartice, pušačke zone, električna brojila i kablovsku televiziju), koje će se primjenjivati do kraja godine, kada će se sagledati potreba njihove dalje primjene.
- u 2013. godini izvršeno je postepeno usaglašavanje domaće regulative u oblasti akciza sa odgovarajućim propisima EU. Izmjenama Zakona o akcizama povećana je akciza na pivo, specifična akciza na cigarete je povećana sa 15 € za 1000 komada na 17,5 €, a smanjena proporcionalna stopa sa 36 % na 35 % od maloprodajne cijene cigareta, čime se smanjio prostor za sivu ekonomiju a povećala naplata prihoda od akciza. Predviđeno je da se, u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, u 2015. godini ukine akciza na kafu.
- izmjenama odgovarajućih propisa omogućen je transfer viška prihoda nad rashodima u regulatornim agencijama u državni budžet.
- izmjenama zakonskog okvira (usvajanje Zakona o sprječavanju nelegalnog poslovanja, Uredbe o postupku naplate potraživanja imovinom obveznika) i nizom operativnih mjera, smanjen je poreski dug sa 350,0 mil. € na 330,0 mil. €

Poreska politika, i u narednom periodu, biće usmjerena na povećanje budžetskih prihoda, unapređenje poreske kulture obveznika i smanjenje sive ekonomije.

4.1.2.2. Unapređenje poslovnog ambijenta

Kontinuirane aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta, kao jednog od prioriteta ekonomske politike, rezultirale su višegodišnjim trendom napretka, što potvrđuju izvještaji relevantnih međunarodnih institucija.

Unapređenje poslovnog ambijenta realizuje se, prije svega, kroz aktivnosti usmjerene na pojednostavljivanje administrativnih procedura, kreiranje efikasnijeg javnog sektora i unapređenje regulatornog okvira, čime se stvara osnova za razvoj uspješnog biznisa i dostizanje EU standarda.

Reformske aktivnosti tokom 2013. usmjerene su, prije svega, na:

- dalje unapređenje regulative u oblasti izdavanja građevinskih dozvola, odnosno kreiranje i implementaciju jednošalternog principa izdavanja dozvola, zasnovano na pribavljanju saglasnosti od uključenih organa po službenoj dužnosti;

- pripremu Analize fiskaliteta na lokalnom nivou sa preporukama koje se odnose na, između ostalog, jedno od najznačajnijih fiskalnih opterećenja u realizaciji investicija-naknadu za komunalno opremanje građevinskog zemljišta;
- pripremu analiza koje se odnose na oblast penzijskog sistema, uvođenje javno-privatnog partnerstva u zdravstvu i uvođenje savremenih informacionih tehnologija u sistem obrazovanja;
- primjenu RIA (Analiza efekata propisa) na zakonska i podzakonska akta, kao i pripremu mišljenja Ministarstva finansija na valjanost RIA analize i uticaj iste na poslovni ambijent i
- pripremu i donošenje inoviranog Akcionog plana za implementaciju preporuka „Giljotine propisa“ i realizaciju istog.

Rezultati posvećenosti reformama prepoznati su u i Izvještaju o lakoći poslovanja 2014 (Doing business 2014), koji svake godine publikuje Svjetska banka.

Tabela 10: Rang CG - globalno i po izrazitim oblastima zaostajanja

Struktura / rang-pozicija po izvještajima Doing Business

	DB2010	DB2011	DB2012	DB2013	DB2014
1. Crna Gora- rang na globalnoj listi	71	66	56	51	44
2. oblasti u kojima Crna Gora zaostaje:					
- započinjanje biznisa	85	51	47	58	69
- izdavanje građevinske dozvole	160	161	173	176	106
- registrovanje imovine	131	116	108	117	98
- plaćanje poreza	145	139	108	81	86
- izvršenje ugovora	133	135	133	135	136

Izvor: www.doingbusiness.org/reports/

U Izvještaju je, na osnovu analize propisa deset područja poslovne regulative, u periodu jul 2012.-jun 2013. godine, Crna Gora napredovala za 7 mjesta (sa 51. na 44.), među 189 rangiranih država. Od zemalja regiona bolje su rangirane samo Makedonija (25.) i Slovenija (33. pozicija), dok ostale daleko zaostaju. Međutim, u više oblasti, a posebno u oblasti izvršavanja ugovora i u oblastima izdavanja građevinske dozvole i registracije imovine (iako su to dvije oblasti u kojima je ostvaren najviši godišnji napredak - respektivno: sa 176. pozicije na 106. i sa 117. na 98.), ostaje značajan prostor i potreba za daljim napretkom.

U narednom periodu nastaviće se aktivnosti na:

- implementaciji prihvaćenih preporuka „Giljotine propisa“ planiranih za 2014. i 2015. godinu;
- implemataciji reformi u okviru javnog sektora;
- realizaciji preporuka Analize fiskaliteta na lokalnom nivou;
- prevazilaženju problema nelikvidnosti privrede, donošenjem nove regulative o sporazumnom finansijskom restrukturiranju itd.

4.1.2.3. Sektor malih i srednjih preduzeća

Finansijska i institucionalna podrška sektoru malih i srednjih preduzeća nastavljena je i u 2013. godini uz, i dalje prisutne probleme nedostatka likvidnih sredstava, složenih dužničko-povjerilačkih odnosa i povećanja broja blokiranih preduzeća.

Politika razvoja malih i srednjih preduzeća (MSP) definisana strateškim razvojnim dokumentima, uz prateće akcione planove, realizuje se sprovođenjem niza mjera i aktivnosti, od kojih su najvažnije: usvojena je studija izvodljivosti za uspostavljanje Centra izvrsnosti; urađena je evaulacija korišćenja vaučer šema u okviru projekta „Procjena sprovođenja specifičnih podsticajnih mjera za MSP“;

započeta je realizacija projekta „Izrada vizuelnog identiteta preduzeća“; kontinuitet u pružanju usluga Evropskog centra za informacije i inovacije EIICM; prezentovan je projekat „Žensko preduzetništvo- motor za stvaranje radnih mjesta u Jugoistočnoj Evropi“ (u sklopu aktivnosti Regionalnog centra za razvoj preduzetničkih kompetencija za zemlje Jugoistočne Evrope-SEECCELL); počela je realizacija projekta „Internacionalizacija mentoring sistema u MSP u Crnoj Gori“; nastavlja se realizacija Programa podsticanja razvoja klastera u Sjevernom regionu i manje razvijenim opštinama.

Investiciono-razvojni fond (IRF) je, za devet mjeseci 2013.godine, odobrio 106 kredita sektoru MSP u iznosu od 16,8 mil. €, odnosno 58,4% više u odnosu na isti period prošle godine. Direktno učešće IRF-a je iznosilo 16,6 mil. €, dok su banke za realizaciju istih izdvojile 225.000 €. Od ukupno odobrenih projekata, četiri projekta u vrijednosti od 175.000 € se odnose na početnike u biznisu (start up). Takođe, IRF je podržao sektor MSP kroz faktoring aranžmane, tako da je u ovoj godini sklopljen 21 ugovor o faktoringu (odobreni su limiti komitentima u iznosu 11,3 mil.€ i izvršen otkup potraživanja u iznosu 15,4 mil.€). U okviru investicionih aktivnosti, IRF je kupio Ski centar “Savin kuk” na Žabljaku, vrijedan 1,5 mil.€, koji će dati u dugogodišnji zakup.

I pored oporavka ekonomske aktivnosti u 2013. godini navedeni problemi MSP i dalje egzistiraju. Oprez banaka u plasmanu sredstava još uvijek predstavlja limit podršci aktivnosti MSP, dok je, sa druge strane, malo kvalitetnih razvojnih programa koji realno mogu zavrijediti kreditnu podršku.

U cilju unapređenja mikro, malog i srednjeg biznisa, koji čini okosnicu dugoročno održivog razvoja privrede, i u narednom period, biće nastavljena realizacija mjera jačanja dostupnosti i raspoloživosti finansijskih sredstava, institucionalne podrške, konkurentnosti i stimulisanja izvozne orijentacije, podrške start-up preduzećima, unapređenja biznis znanja i promocije evropskih vrijednosti u skladu sa Aktom o malim preduzećima (SBA).

4.1.3. Mrežne industrije

4.1.3.1. Energetika

U kontekstu ukupne ekonomske politike, a u cilju ostvarivanja zacrtanih strateških prioriteta u sektoru energetike (*sigurnost snabdijevanja energijom, razvoj konkurentnog tržišta energije i održiv energetski razvoj*), realizuju se aktivnosti u okviru velikog broja projekata. Posebna podrška daje se izgradnji novih kapaciteta za proizvodnju i prenos električne energije, unapređenju energetske efikasnosti, kao i istraživanju energetskih resursa u cilju njihove adekvatne valorizacije.

Za realizaciju projekta Blok II TE “Pljevlja” pristiglo je devet ponuda. Nakon njihove evaluacije, odabraćće se najbolji ponudjač po kriterijumu koji podrazumijeva najpovoljniji odnos tehničkih i ukupnih ekonomsko-finansijskih i ekoloških uslova ponuda. Projektom je predviđena i toplotna stanica za obezbjeđenje energije za daljinsko grijanje Pljevalja. Planirano je da se ovaj projekat realizuje kroz međudržavni ugovor, pri čemu će obaveza ponuđača biti da obezbijedi određena kreditna sredstva ili da, u određenom procentu uz finansiranje projekta, ponudi opciju zajedničkog ulaganja, odnosno da bude industrijski i finansijski partner EPCG za realizaciju projekta (kao akcionar ili slično).

Obnovljivi izvori energije. U kontinuitetu se realizuju aktivnosti usmjerene na veće korišćenje obnovljivih izvora energije, što predstavlja jedan od glavnih prioriteta u energetske politici Crne Gore. U vezi sa tim:

- radi se na stvaranju preduslova na osnovu kojih bi potencijalni investitori dostavljali ponude za izgradnju HE na Morači i HE Komarnica;

- kontinuirano se prati realizacija projekata izgradnje malih hidroelektrana (ugovori o koncesijama potpisani u 2008. i 2010. godini) i, po potrebi, vrši prilagodjavanje ugovora za započete projekte koje je moguće realizovati pod djelimično izmijenjenim uslovima, odnosno raskidanje ugovora o koncesijama koji se ne mogu izvršiti;
- na Javni oglas za davanje koncesija za korišćenje vodotoka za izgradnju malih hidroelektrana u Crnoj Gori (treći javni poziv), kojim je obuhvaćeno osam vodotoka u slivovima Lima, Komarnice i Pivskog jezera, stiglo je deset ponuda. Moguća ukupna instalisana snaga na predmetnim vodotocima je 12,3 MW, sa procijenjenom ukupnom godišnjom proizvodnjom električne energije od 54,8 GWh;
- projekti izgradnje vjetroelektrana na lokalitetima Krново i Možura realizuju se utvrđenom dinamikom.

U pripremi je Nacionalni akcioni plan korišćenja obnovljivih izvora energije do 2020. godine, u kome će biti utvrđene dinamika i podsticajne mjere za ostvarivanje nacionalnog cilja u pogledu učešća obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije.

Energetska efikasnost. U okviru projekta "Energetska efikasnost u Crnoj Gori" (MEEP), završene su aktivnosti na unapredjenju energetske efikasnosti u 13 javnih objekata (8 škola i 5 bolnica). Uslovi boravka u ovim objektima su značajno unaprijeđeni, a verifikovane godišnje uštede u potrošnji energenata iznose 3.957.530 KWh ili 332.206 €. Radi se na zaključivanju kreditnog aranžmana u iznosu od 5,0 mil.€, za nastavak implementacije MEEP-a u zdravstvenim ustanovama. Takodje, kako u okviru projekta beskamatnih kredita za solarne kolektore za domaćinstva (MONTESOL) nijesu utrošena sva predviđena sredstva, radi se na stvaranju uslova za njegov nastavak i produženje do kraja 2014. godine. U toku je realizacija programa "ENERGY WOOD", odnosno dodjela beskamatnih kredita domaćinstvima za ugradnju sistema za grijanje na moderne oblike biomase (pelet, briket). Donesen je Drugi nacionalni akcioni plan energetske efikasnosti za period 2013-2015. U pripremi je Metodologija za proračun ušteda energije.

Interkonekcija. Projekat izgradnje podmorskog interkonektivnog kabla između EES Crne Gore i Italije realizuje se predviđenom dinamikom. Obezbijeđena su kreditna sredstva za realizaciju obaveza koje ima Crna Gora u okviru ovoga projekta, kao i stvoreni preduslovi za završetak eksproprijacije zemljišta na trasi dalekovoda 400kV Lastva – Pljevlja. Izgradnjom ovoga kabla, Crna Gora će postati energetska čvorište u regionu, tako da se očekuje povećanje interesovanja stranih investitora za projekte u oblasti energetike, i u Crnoj Gori i u regionu.

Istraživanje i proizvodnja ugljovodonika. Objavljen je Javni poziv za dostavljanje ponuda za dodjelu Ugovora o koncesiji za proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Rok za podnošenje prijava je 28.02.2014. godine. Na Javni poziv za izbor konsultanta za izradu Strateške procjene uticaja na životnu sredinu aktivnosti istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore nije bilo ponuda, tako da je obustavljen postupak javne nabavke. Intenzivirane su aktivnosti u vezi izgradnje Jonsko-jadranskog gasovoda. Crna Gora se nalazi na koridoru koji je obuhvaćen TAP - IAP projektom (Transjadranski i Jonsko-jadranski gasovod). Realizacijom ovoga projekta, Crna Gora će dobiti pristup gasu, kao ekološki prihvatljivijem i jeftinijem izvoru energije.

Imajući u vidu da je koncipiranje strateškog okvira, odnosno pravaca i ciljeva razvoja energetike i njihova realizacija dinamičan proces, u pripremi je **Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine** koja je uskladjena sa aktuelnom situacijom u energetskom sektoru i realnim potrebama njegovog daljeg razvoja.

Crna Gora intenzivno radi na usaglašavanju nacionalnog zakonodavstva u sektoru energetike sa zakonodavstvom EU. U pripremi su novi Zakon o energetici i Zakon o efikasnom korišćenju energije (Predlog zakona je dostavljen Vladi, radi utvrđivanja).

4.1.3.2. Transport

Unapređenjem putne infrastrukture, uz dalji razvoj Luke Bar i crnogorskih željeznica, stvorit će se uslovi da Auto-put Bar-Boljare postane dio modernog intermodalnog koridora.

Putna infrastruktura i drumski saobraćaj. U kontinuitetu se sprovode aktivnosti na poboljšanje putne infrastrukture (redovno održavanje državnih puteva koje se finansira iz sredstava tekućeg budžeta; realizacija programa eliminacije uskih grla na saobraćajnoj mreži Crne Gore, programa rekonstrukcije raskrsnica na državnim putevima Crne Gore, programa rekonstrukcije i sanacije kritičnih tačaka na državnim putevima Crne Gore, kao i realizacija Projekta unapređenja lokalne putne infrastrukture). U narednom periodu, sprovodiće se i aktivnosti neophodne za realizaciju projekta Jadransko-jonski autoput (JJA). U pripremi je Detaljni prostorni plan, nakon čijeg usvajanja će početi izrada tehničke dokumentacije.

Sprovode se intenzivne aktivnosti usmjerene na stvaranje uslova za početak, odnosno kontinuitet izgradnje Autoputa Bar-Boljare. Prvorangirani ponudjač sa kojim će se nastaviti pregovori u cilju realizacije ovoga projekta su kineske kompanije *China Communications Construction Company Ltd. (CCCC)* i *China Road and Bridge Corporation (CRBC)*. Projekat će se realizovati kroz međudržavni sporazum i trebalo bi da se finansira iz specijalne kreditne linije za centralnu i istočnu Evropu, koju je najavila NR Kina. U pripremi je aneks Sporazuma o ratifikaciji sporazuma sa NR Kinom, koji se odnosi na izgradnju Autoputa. Takodje, u toku su pregovori oko okvirnog sporazuma koji će predstavljati osnovu za ugovor o projektovanju, izgradnji i finansiranju ovoga autoputa.

Željeznički saobraćaj. U toku je realizacija niza infrastrukturnih projekata (modernizacija pruga, sanacija klizišta, tunela, putnih prelaza, željezničkih postaja). U 2013. godini, završena su dva projekta koja su finansirana iz sredstava IPA 10 (remont pruge Mijatovo Kolo-Mojkovac i remont staničnih kolosjeka u stanici Trebešica). U toku je izrada Studije opravdanosti izgradnje i idejnog rješenje za željezničku prugu od Pljevlja, preko Bijelog Polja i Berana, do granice sa Kosovom.

Pri kraju je druga faza restrukturiranja željeznice koja podrazumijeva dalju segmentaciju već formiranih akcionarskih društava, a završit će se privatizacijom pojedinih djelova željezničkog sistema. Donesen je Zakon o željeznici, u skupštinskoj proceduri je Zakon o bezbjednosti i interoperabilnosti željeznice, utvrdjen je Predlog zakona o kombinovanom transportu.

Pomorstvo. Realizuju se aktivnosti na obnovi i proširenju crnogorske pomorske flote. U toku je gradnja dva broda za potrebe AD "Barska plovidba", koja je zaključila ugovor sa Poly Technologies Inc iz Pekinga i Exim Bankom. Završetak gradnje se očekuje sredinom 2014. godine.

Vazdušni saobraćaj. JP Aerodromi Crne Gore, u skladu sa Master planom razvoja aerodroma do 2030, nastavlja realizaciju infrastrukturnih projekata, u cilju stvaranja pretpostavki za dalji razvoj avio saobraćaja i povećanja avio dostupnosti Crne Gore kao turističke destinacije. Objavljen je međunarodni tender za izradu Glavnog projekta terminalne zgrade 2 na Aerodromu Tivat, koja će se finansirati iz sredstava JP Aerodromi Crne Gore. Radiće se na stvaranju uslova za obavljanje redovnog vazdušnog saobraćaja sa većim brojem država i, u tom smislu, na uspostavljanju odgovarajućeg pravnog okvira (bilateralni sporazumi).

4.1.3.3. Informaciono društvo i telekomunikacije

Informaciono društvo. Crna Gora sprovodi aktivnosti kako bi postala visoko razvijeno informaciono društvo, sa nivoom primjene visokih tehnologija kao u zemaljama EU.

Donesen je Akcioni plan za razvoj eGovernmenta do 2016. godine. Uz dalji razvoj informacionog društva i, s tim u vezi, proširivanje primjene informacionih tehnologija u svim segmentima života, kroz razvoj eUprave, odnosno adekvatno organizovanje javnog menadžmenta, uticaće se na povećanje njegove efikasnosti i transparentnosti, kao i olakšati pristup i povećati mogućnosti odgovora na zahtjeve građana i privrednih subjekata.

U cilju upotpunjavanja pravnog okvira za elektronski način komunikacije građana i privrednih subjekata sa državnom administracijom, donijeće se Zakon o elektronskoj upravi (pripremljen je Nacrt zakona i o istom organizovana javna rasprava).

U Bijelom Polju je otvoren Disaster Recovery (DR) centar, koji će biti rezervna lokacija za infomacione sisteme državih organa i organa uprave. Cilj njegove izgradnje je da se smanji rizik od mogućih incidentnih situacija, kao i od negativnih uticaja u slučaju prirodnih katastrofa, seizmičkih pomjeranja i drugih faktora koji bi doveli do gubitka podataka smještenih na centralnoj lokaciji. Takođe, Centar će se koristiti i za backup i čuvanje podataka.

Elektronske komunikacije. Donesen je Zakon o elektronskim komunikacijama i, time, stvoreni uslovi, za između ostalog, ubrzanje razvoja elektronskih komunikacionih mreža i usluga, zdravu konkurenciju na tržištu, otvaranje i ravnopravan pristup mrežama i uslugama elektronskih komunikacija, podsticanje efikasnosti i ekonomičnosti i uvođenje novih tehnologija i usluga u ovom sektoru, kao i za efikasniju zaštita interesa korisnika usluga elektronskih komunikacija.

Imajući u vidu situaciju na tržištu elektronskih komunikacija, infrastrukturne resurse kojim država raspolaže, kao i značajan iznos sredstava koji se iz budžeta izdvaja za plaćanje različitih usluga postojećim operatorima, u pripremi je elaborat o formiranju državnog operatora telekomunikacionih usluga.

Radio-difuzija. Završena je prva faza digitalizacije. Pokrenuće se tenderski postupak za nabavku predajnika i repetitora, u okviru II faze digitalizacije koju finansira država Crna Gora. U pripremi je Uputstvo o postupanju krajnjih korisnika u prelaznom periodu, u skladu sa Zakonom o digitalnoj radio-difuziji. Radi se i na medijskoj kampanji za digitalizaciju.

4.2. FINANSIJSKI SEKTOR

4.2.1. Bankarski sektor

Pozitivna kretanja u bankarskom sektoru doprinijela su očuvanju ukupne finansijske stabilnosti. Bilansna suma i ukupan kapital banaka su povećani, što je uticalo na zadovoljavajuću likvidnost i solventnost. Potencijalni izvor rizika predstavlja i dalje visok nivo nekvalitetnih kredita, izražena nelikvidnost realnog sektora i visoke kamatne stope.

Bilansna suma banaka krajem oktobra je povećana za 6,6 % u odnosu na kraj prethodne godine. U strukturi aktive agregatnog bilansa banaka dominantno mjesto zauzimaju krediti i ostala potraživanja, koji su za deset mjeseci povećani za 5,7 %. U strukturi pasive, najveće učešće od 70,3 % imaju depoziti, sa rastom od 6,2% u odnosu na decembar prethodne godine. Ukupan kapital banaka iznosio je 421,0 mil.€ i povećan je za 132,3 mil.€, odnosno 45,8 % u odnosu na kraj prethodne godine. Na povećanje kapitala uticala je primjena nove regulative (MRS 39), kao i ostvarena dobit banaka. Obavezna rezerva banaka, kao jedini instrument preko koga Centrala banka Crne Gore može

djelovati na monetarna kretanja, krajem oktobra je iznosila 200,5 mil.€ i povećana je za 7,7 % na godišnjem nivou.

Bankarski sektor, u čijoj vlasničkoj strukturi dominira strani kapitali, nije više u mogućnosti da obezbijedi finansijska sredstva, u potrebnom iznosu i pod najpovoljnijim uslovima, od matičnih banaka, već je orjentisan na privlačenje kapitala iz domaćih izvora. Ograničena ponuda i veće kamatne stope na stranim tržištima dovela je banke u poziciju da alternativu traže u domaćim izvorima finansiranja, prije svega, kroz jačanje depozitnog potencijala. Pored toga, rast nekvalitetne aktive produžava proces konsolidacije banaka, što negativno utiče na oživljavanje kreditnih aktivnosti.

Na osnovu novog Zakona o potrošačkim kreditima, Centralna banka je donijela set odluka, čija će realizacija početi od 1. februara 2014. godine (Odluka o jedinstvenom načinu obračuna i iskazivanja efektivne kamatne stope na kredite i depozite, Odluka o evidenciji kreditnih posrednika, Odluka o obrascu za informisanje potrošača o potrošačkom kreditu). Istovremeno, utvrđen je Predlog zakona o platnom prometu, kojim se stvaraju pretpostavke za unapređenje regulatornog okvira iz ove oblasti, što doprinosi procesu usklađivanja domaće sa regulativom EU. Novim zakonom će se smanjiti troškovi platnog prometa i obezbijediti uslovi za formiranje novih institucija platnog prometa, čime se stvara konkurencija bankama, koje su do sada jedino pružale ovu vrstu usluge.

Tokom ove godine aktivnosti CBCG su bile usmjerene na unapređenje i jačanje supervizorske funkcije, kao i na usklađivanje zakonske regulative sa relevantnim propisima EU. Od rezultata stresnog testiranja banaka, odnosno procjene rizika sa kojima su suočene u svom poslovanju, zavisice dalje aktivnosti prema bankama, odnosno njihova eventualna dokapitalizacija.

4.2.2. Nebankarski sektor

Stanje na tržištu osiguranja je stabilno, uz nastavak pozitivnog trenda rasta bruto fakturisane premije. Shodno grupi osiguranja, u Crnoj Gori posluje 11 osiguravajućih društava, od kojih se pet bavi poslovima neživotnog osiguranja, a šest poslovima životnog osiguranja.

Prema preliminarnim podacima Agencije za nadzor osiguranja, bruto premija za deset mjeseci ove godine je iznosila 59,5 mil. €, što je za 5,3% više u odnosu na isti period prethodne godine. Iako je premija životnog osiguranja povećana za 15,3% u odnosu na isti period prošle godine, njeno učešće u ukupnoj bruto premiji je i dalje nisko i iznosi 13,94%.

Posmatrano na mjesečnom nivou, bruto premija u oktobru je iznosila 5,7 mi.€, pri čemu se 4,8 mil. € ili 83,33 % odnosi na neživotna osiguranja, a 954,7 hilj.€ ili 16,67 % na životna osiguranja. U strukturi bruto premije neživotnih osiguranja dominantno učešće od 51,3% ima premija osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila, osiguranje od posljedica nezgode 12,4% i osiguranje motornih vozila 7,4 %. U strukturi životnog osiguranja najveće učešće od 88,2% je imalo osiguranje života. Posmatrano po tržišnom učešću društava za osiguranje, u strukturi ostvarene bruto premije najveće učešće i dalje ima Lovćen osiguranje sa 37,72 %, Sava Montenegro sa 16,85 %, Delta Generali 13,29 % i Uniqa neživotno osiguranje 12,99 %.

S obzirom da se sektor osiguranja, zbog svoje veličine i učešća od oko 2 % u BDP –u, još uvijek smatra tržištem u razvoju i bez značajnijeg uticaja na finansijsku stabilnost, neophodno je intenzivirati aktivnosti u pravcu podsticanja njegovog daljeg rasta. Aktivnosti Agencije za nadzor osiguranja u narednom periodu biće usmjerene na izmjenu regulative u sektoru osiguranja i unapređenje kvaliteta sistema supervizije. U domenu unapređenja regulatornog okvira nastaviće se aktivnosti na

prihvatanju novih standarda, koji proističu iz izmjena i dopuna Zakona o osiguranju i Zakona o obaveznom osiguranju.

Tržište kapitala karakteriše pad ukupnog prometa, nizak nivo berzanskih indeksa i tržišne kapitalizacije, što je odlika i tržišta kapitala zemalja okruženja. U prvih deset mjeseci ukupan promet ostvaren na Montenegro berzi je iznosio 22,6 mil.€, što je za 17,5 % niže u odnosu na isti period prethodne godine. Prosječni mjesečni promet je iznosio 2,2 mil.€, pri čemu je najveći promet realizovan u avgustu i iznosio je 4,6mil.€.

U oktobru je, kroz 448 transakcija, ostvaren promet od 1,5 mil.€, što predstavlja pad od 54,2% na godišnjem nivou. Berzanski indeks MONEX 20, koji prati kretanje 20 najlikvidnijih hartija od vrijednosti, dostigao je vrijednost od 8.999,4 indeksnih poena i zabilježio pad od 3,66% na godišnjem nivou. Vrijednost MONEX PIF-a, koji prati kretanje fondova, je smanjena za 22,57 % u odnosu na isti mjesec prethodne godine. Tržišna kapitalizacija je, u oktobru, iznosila 2,8 mlrd. € i smanjena je za 2,4 % u odnosu na kraj prethodne godine ,dok je u odnosu na isti mjesec prethodne godine ostvarila rast od 1,74 %.

U narednom periodu inteziviraće se aktivnosti na daljoj harmonizaciji propisa sa regulatornim okvirom EU. S tim u vezi, u pripremi je novi Zakon o tržištu kapitala (koji će zamijeniti važeći Zakon o hartijama od vrijednosti), kao i izmjene i dopune Zakona o investicionim fondovima, u kojima će biti implementirana regulativa EU i poslovna praksa iz ove oblasti. Istovremeno, radiće se na povećanju likvidnosti tržišta i podsticanju stvaranja složenije tržišne strukture. Nastaviće se aktivnosti na unapređenju zaštite manjinskih akcionara i poštovanju principa korporativnog upravljanja.

4.3. TRŽIŠTE RADA I SOCIJALNA ZAŠTITA

4.3.1. Tržište rada

I u uslovima oporavka domaće ekonomije u 2013. godini, tržište rada i dalje karakterišu problemi svojstveni tržištima regiona i šire, a najizraženiji su visoka dugoročna nezaposlenost i visoka stopa nezaposlenosti mladih.

Broj zaposlenih u periodu januar-oktobar 2013. u odnosu na isti period 2012. povećan je za 3,6 %, a, istovremeno, povećan je i broj nezaposlenih za 5,6 %. Porast zaposlenosti je, uglavnom, rezultat smanjenja sive ekonomije i kretanja u sektoru turizma. Pojačanim angažovanjem inspeksijskih službi, evidentirana su 2.162 nelegalno zaposlena lica a, nakon preduzetih mjera od strane Inspekcije rada, u skladu sa Zakonom o radu i Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca, radni odnos je zasnovalo 1.405 stranaca (856 muškaraca i 549 žena) i 757 crnogorskih državljana (471 muškaraca i 286 žena). Teškoće u poslovanju velikih sistema (KAP, Boksiti), zbog kojih može doći do otpuštanja radnika, predstavljaju prijetnju tržištu rada, prije svega, zbog strukture radne snage koja bi, potencijalno, mogla doći u kategoriju nezaposlenih lica. Istovremeno, zbog restriktivnog budžetskog okvira i, s tim u vezi, potrebe smanjivanja javne potrošnje, štednje i finansijske konsolidacije, ograničena je mogućnost zapošljavanja u javnom sektoru i mogućnost usmjeravanja više sredstava za realizaciju mjera kojima se podstiče zapošljavanje. Ograničavajući faktor na tržištu rada može biti neadekvatna ponuda domaće radne snage, za projekte koji će se realizovati u narednom periodu, čemu se treba posvetiti posebna pažnja, kao i neravnomjerna regionalna raspoređenost.

Na sektoru tržišta rada preduzimane su mjere i aktivnosti:

- Usklađivanje zakonske regulative sa evropskim zakonodavstvom- U oblasti tržišta rada pristupalo se unaprijeđenju pravnog okvira kroz Zakon o štrajku, izmjene i dopune Zakona o radu i izmjene i dopune Zakona o Socijalnom savjetu, koji su dostavljeni Skupštini Crne Gore na usvajanje, a u toku je i izrada novog Zakona o zaštiti i zdravlju na radu. Očekuje se zaključivanje Opšteg kolektivnog ugovora nakon usklađavanja od strane dva reprezentativna sindikata, u pogledu izdvajanja sredstava koja će se koristiti za prevenciju radne invalidnosti i rekreativni odmor zaposlenih.
- Stimulisanje zapošljavanja mladih- U skladu sa Zakonom o stručnom osposobljavanju lica sa stečenim visokim obrazovanjem, za čiju je namjenu obezbijeđeno 10 mil.€ u budžetu CG za 2013. godinu, zaposleno je 4.112 visokoškolaca. Urađen je novi Model za realizaciju Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem u 2013/2014. godini, čija implementacija je u toku. Izvršena je dopuna Uredbe o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica, na osnovu koje se omogućavaju i subvencije za zapošljavanje lica sa stečenim visokim obrazovanjem nakon obavljenog stručnog osposobljavanja, ukoliko ih poslodavac i dalje angažuje. Realizovan je Projekat "Zaposlimo naše mlade na sezonskim poslovima", uz određene subvencije poslodavcima.
- Sprovode se aktivnosti u pravcu većeg zapošljavanja domaće radne snage na svim poslovima na kojima nije neophodno angažovanje stranaca. S tim u vezi, od značaja je povezivanje sistema obrazovanja, posebno iz oblasti turizma i gradjevinarstva, sa potrebama tržišta rada.

Broj angažovanih sezonskih radnika sa evidencije Zavoda od 10.342 je značajan, s obzirom na uticaj globalne ekonomske krize, neadekvatnu kvalifikacionu strukturu radne snage, slabu mobilnost, niske zarade, kao i otežane uslove rada.

Na osnovu Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori, do kraja septembra 2013, odobreno je 20 kredita, ukupne vrijednosti 135.000€, čijom realizacijom je otvoreno 27 novih radnih mjesta. Od ovog broja, 13 kredita (65%) je usmjereno nezaposlenim licima, 6 kredita (30%) su namijenjena pravnim licima, a 1 ili 5% preduzetnicima. Po ocjeni regionalnih komisija, od 53 iskontrolisana korisnika kredita njih 24 ili 45,28% je u potpunosti nenamjenski iskoristilo sredstva i protiv njih je pokrenut postupak raskida ugovora o kreditu.

4.3.2. Obrazovanje i istraživanje

Krajnji cilj reformi koje se sprovode u sektoru obrazovanja je uskladjivanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada.

U okviru Konkursa za dodjelu stipendija talentovanim učenicima za 2013/2014. godinu, dodijeliće se 15 stipendija učenicima srednjih škola koji se obrazuju za obrazovni profil za deficitarne kvalifikacije (kuvar, instalater u građevinarstvu i poljoprivredni tehničar). Takođe, Privredna komora će dodjeljivati stipendije učenicima za deficitarne kvalifikacije.

Kao podrška poboljšanju dostupnosti obrazovanja romskoj i egipćanskoj populaciji, povećan je broj osnovnih škola u kojima pohađaju nastavu učenici iz ove populacije (u ovoj školskoj godini ih je šest, a do sada je bilo četiri). Takođe, za školsku 2013/2014 godinu, obezbijeđeni su udžbenici za 962 učenka RE populacije.

U okviru Programa javnih radova, posredstvom Zavoda za zapošljavanje, u 2013. godini, angažovana su 123 asistenta u nastavi, kao pomoć djeci sa težim tjelesnim smetnjama i mentalnim smetnjama. Inače, dosadašnja praksa potvrđuje cjelishodnost i značaj angažovanja asistenata u nastavno-vaspitnom procesu.

U skladu sa mogućnostima, realizuju se mjere usmjerene na poboljšanje standarda učenika i studenata. S tim u vezi, u domovima učenika i studenata, u ovoj školskoj godini, boravi oko 2.200 učenika i studenata (428 učenika i 1.740 studenata), a usluge hrane, bez smještaja u domu, koristi 3.090 djaka i studenata (abonenti). Inače, kapacitet za smještaj studenata je proširen, nakon izgradnje novog objekta Studentskog doma u Podgorici (realizovan po modelu javno-privatnog partnerstva) u kojem boravi oko 460 studenata. U studijskoj 2013/2014. godini, 3.000 studenata će koristiti studentske kredita, a 300 najboljih studenata i 165 učenika stipendije za talente, što je na nivou iz prethodne studijske godine. U cilju poboljšanja uslova za vaspitanje i obrazovanje djece predškolskog uzrasta, adaptirano je više objekata (u Gradskoj opštini Golubovci, Tivtu, Bijelom Polju i Nikšiću), a u toku je realizacija projekata izgradnje dva nova objekta (u Podgorici i Bijelom Polju), procijenjene vrijednosti 1,7 mil.€, odnosno 1,02 mil.€.

Ekonomski rast, uz povećanje konkurentnosti preduzeća, povećanje zaposlenosti i, u krajnjem, poboljšanje kvaliteta života u mnogome zavisi od razvoja i primjene nauke i tehnologije, čemu se u Crnoj Gori poklanja velika pažnja.

U okviru projekta „Visoko obrazovanje, istraživanje i inovacije za konkurentnost CG“ (INVO), na Konkurs za uspostavljanje pilot Centra uspješnosti prijavljeno je ukupno 10 naučnoistraživačkih ustanova. Prijave su upućene na prvostepenu ocjenu inostranim ekspertima. Inače, očekivani rezultati programa grantova za potprojekte istraživanja i razvoja su: stvaranje jake povezanosti između znanja, istraživanja i inovacija, odnosno veze između istraživanja i privrede; stvaranje nove generacije naučno-tehnoloških talenata putem njihovog zapošljavanja i obuke na projektima; jačanje međunarodne naučne saradnje i konkurentnosti na međunarodnom nivou; privlačenje istraživača, eksperata i finansijskog ulaganja u Crnu Goru i stvaranje preduslova za formiranje budućih centara uspješnosti.

Završen je i Priručnik za aplikante za kolaborativne istraživačke i razvojne grantove i objavljen konkurs za iste. Pripremljena je Studija o naučnoistraživačkoj opremi i formiranju zajedničkog istraživačkog prostora.

Radi se na unapređenju naučne i tehnološke saradnje sa drugim zemljama. Zaključen je Sporazum između Ministarstva nauke i Nacionalnog savjeta za istraživanje Republike Italije o naučnoj saradnji, donesen Program saradnje u oblasti nauke između Ministarstva nauke i Nacionalnog savjeta za istraživanje Republike Italije, kao i Sporazum o naučnoj i tehnološkoj saradnji sa Republikom Italijom. Time će se doprinijeti razvoju istraživačkih mreža i, u krajnjem, povećanju kompetitivnosti naših istraživača i ustanova u programima međunarodne saradnje.

4.3.3. Penzijski i zdravstveni sistem

U cilju obezbjeđivanja održivosti javnih finansija i makroekonomske stabilnosti, izvršene su, pored ostalog, i dopune Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, kojim se penzije, vrijednost penzije za jedan lični bod i druga prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja zadržavaju na nivou iz 2012, odnosno ne vrši se njihovo usklađivanje u 2013. godini. Prilikom sprovođenja ove mjere posebna pažnja je usmjerena na njenu socijalnu dimenziju i, s tim u vezi, obezbijeđene su subvencije vrijedne 1,0 mil. €, a koje se odnose na dodatne jednokratne novčane pomoći i participaciju u dijelu stambene izgradnje, uz zadržavanje ranije uvedenih subvencija.

Zakonom o dopuni Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, koji je važio od 9. avgusta do 30. septembra 2013. godine, za osiguranike zaposlene u aluminijumskoj industriji kojima je radni odnos prestao zbog uvođenja stečaja, a imaju 30 godina staža osiguranja, bili su propisani povoljniji uslovi za ostvarivanje prava na penziju od uslova utvrđenih za ostale osiguranike. Po ovom osnovu, do sada

su 172 lica ostvarila pravo na penziju. Na osnovu Informacije o neizmirenim obavezama koje se odnose na doprinose za penziono i zdravstveno osiguranje registrovanih poljoprivrednih proizvođača, proistekla je obaveza Ministarstva finansija da sredstva po ovom osnovu prenese Fondu PIO kako bi se navedene obaveze izmirile. Istovremeno, za lica koja ispunjavaju uslove za penziju u pogledu godina života i radnog staža, a to pravo ne mogu da ostvare, jer im poslodavac nije uplaćivao doprinos za penzijsko invalidsko osiguranje, u dijalogu sa socijalnim partnerima iznađeno je rješenje da, kroz izmjene i dopune Zakona o radu, Fond rada izmiri navedene obaveze.

Prosječna penzija u oktobru u Crnoj Gori iznosila je 276,52 €, a potrebna sredstva za isplatu su iznosila 32,06 mil. €. Za isplatu redovnih mjesečnih penzija za deset mjeseci 2013. obezbijeđena su sredstva u iznosu od 318,96 mil.€, a učešće izvornih prihoda iznosilo je 59,32%. U oktobru 2013. bilo je 123.533 korisnika prava iz PIO, od čega su 115.682 korisnika penzije (56.289 starosnih, 23.252 invalidskih, 28.714 porodičnih i 7.427 inostranih), dok je 7.984 korisnika ostalih prava iz PIO. Struktura penzionera, po vrstama prava, smatra se povoljnom, s obzirom na višegodišnji trend porasta udjela starosnih i smanjenja udjela invalidskih penzionera u ukupnom broju korisnika ovog prava. Međutim, usljed nepovoljnih demografskih ekonomskih kretanja, zabilježen je nepovoljan trend odnosa broja penzionera i broja zaposlenih, koji je u Crnoj Gori u septembru bio 1:1,57, što je nedovoljno za punu održivost penzijskog sistema.

U cilju stvaranja održivog i integrisanog sistema zdravstvene zaštite sprovode se reformske aktivnosti koje se odnose na vertikalnu povezanost primarnog, sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite i horizontalnu povezanost u odnosu na lokalnu zajednicu. S tim u vezi, završene su sve aktivnosti na reformi primarnog nivoa zdravstvene zaštite, a utvrđivanjem Predloga Zakona o zdravstvenoj zaštiti, stvaraju se uslovi za racionalizaciju mreže zdravstvenih ustanova, kao optimalnog prostornog rasporeda kapaciteta javnih zdravstvenih institucija, čime se obezbjeđuje kvalitetniji i funkcionalniji zdravstveni sistem.

Uspostavljanje saradnje sa evropskim i zemljama regiona, angažovanjem eminentnih stručnjaka za pojedine oblasti medicine, značajan je doprinos kvalitetu zdravstvenih usluga. S tim u vezi, ostvarena je saradnja sa Hrvatskom na polju transplantacije organa. Crna Gora je postala član Eurotransplant Internešenal fondacije, a očekuje se potpisivanje Sporazuma između Crne Gore i Hrvatske o međusobnoj saradnji na području davanja i presađivanja organa. Do sada je izvršeno sedam transplantacija, a imajući u vidu da, u ovom trenutku, Crna Gora ima potrebe za transplantacijom oko 30 oboljelih za bubrege, pet oboljelih za transplantaciju jetre, dva za srce, ovaj Sporazum treba da bude dodatni podstrek davalaštvu i daljoj promociji dobrovoljnog davalaštva.

Praćenja epidemiološke situacije zaraznih bolesti i sprovođenja aktivnosti za njihovo iskorjenjivanje realizuje se u skladu sa Programom obaveznih imunizacija stanovništva protiv određenih zaraznih bolesti na teritoriji Crne Gore za 2013 godinu.

4.3.4. Socijalna zaštita

Glavni cilj reforme socijalne i dječje zaštite je unapređenje usmjeravanja socijalnih davanja i angažovanje radno sposobnih korisnika prava iz socijalne i dječje zaštite, što je u osnovi novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kojim je, između ostalog, predviđeno osnivanje Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu, organizovanje socijalne inspekcije i dr. Implementacijom Zakona stvorice se uslovi za aktivaciju primaoca socijalne zaštite na tržištu rada, unaprijediće se saradnja između centara za socijalni rad i Zavoda za zapošljavanje (povezivanje baze podataka), unaprijediće se kapaciteti i profesionalna znanja i vještine socijalnih radnika. Istovremeno, unaprijediće se sistem

prikupljanja informacija, formiranja baza podataka i utvrđivanja indikatora koji se koriste za monitoring socijalne inkluzije i socijalne zaštite.

Donesen je Zakon o potvrđivanju Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta.

U dnevnim centrima za djecu i omladinu sa smetnjama i teškoćama u razvoju u Bijelom Polju, Nikšiću, Pljevljima, Herceg Novom, Ulcinju, Plavu i Cetinju boravi ukupno 115 djece. Ministarstvo rada i socijalnog staranja učestvuje u troškovima njihovog boravka sa 150,00 €, mjesečno po djetetu. U različitim fazama je postupak otvaranja dnevnih centara u Podgorici, Mojkovcu, Baru i Rožajama.

U ovoj godini, donijete su: Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite, za period 2013-2017. godine, u cilju preduzimanja neophodnih aktivnosti na poboljšanje socijalno-ekonomskog položaja građana, posebno lica koja imaju potrebu za uslugama i podrškom u oblasti socijalne i dječje zaštite; Strategija razvoja sistema socijalne zaštite starih lica, za period 2013-2017. godine, u cilju preduzimanja neophodnih aktivnosti na poboljšanje socijalno-ekonomskog položaja građana treće dobi, posebno onih koji imaju potrebu za uslugama i podrškom u oblasti socijalne zaštite; Nacionalni plan akcije za djecu 2013-2017. godine (NPAD), strateški dokument u kome je definisana opšta politika zemlje prema djeci, odnosno identifikovani osnovni problemi u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava djeteta, kao i osnovni pravci njihovog rješavanja.

U narednom periodu, u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, donijeće se podzakonska akta iz oblasti socijalne i dječje zaštite, a strateška dokumenta će se implementirati u skladu sa akcionim planovima za period za koji su donijeti.

Sredstva po osnovu socijalnih prava su redovno isplaćivana. U periodu od januara do oktobra 2013. godine, isplaćeno je 45,1 mil.€ ili 3,5% manje u odnosu na isti period 2012.godine. U istom periodu, za boračko invalidsku zaštitu je isplaćeno 6,7 mil. €, što je, zbog smanjenog broja korisnika, za 4,6% manje u odnosu na isti period 2012. godine.

4.4. POLJOPRIVREDA I RURALNI RAZVOJ

Podsticajne mjere u okviru Agrobudžeta za 2013. godinu uticale su na dalje osavremenjavanje tehnologije u primarnoj poljoprivredi i preradi hrane, povećanje konkurentnosti agrarnog sektora, kao i na stvaranje boljih uslova za život u ruralnim područjima koji se ogledaju u poboljšanju infrastrukture, diverzifikaciji ekonomskih aktivnosti i dr. Inače, do kraja oktobra, realizovano je više od 70,0% ukupnog Agrobudžeta za 2013. godinu. Zbog značajnog povećanja proizvodnje mlijeka, do kraja godine, za premije proizvođačima će se isplatiti dodatnih 450 hilj.€, sa pozicija Agrobudžeta na kojima su ostvarene uštede. Agrobudžet za 2014. godinu, sa izmijenjenim oblicima podsticaja u odnosu na dosadašnje, biće donesen u januaru 2014.

U proteklom periodu ove godine, u agraru je otvoreno niz proizvodnih i prerađivačkih kapaciteta, sa oko 450 novih radnih mjesta.

U okviru MIDAS programa (IV poziv) potpisano je 244 novih ugovora sa poljoprivrednim proizvođačima, u vrijednosti od 7,0 mil. €, od čega je 3,5 mil. € bespovratna podrška-grant podrška. Inače, od početka njegove realizacije, odobreno je 650 projekata (u ovoj godini 400), ukupne vrijednosti 13,8 mil.€. Prema nalazu nezavisne kompanije koju je angažovala Svjetska banka, kao glavni kreditor MIDAS-a, na gazdinstvima poljoprivrednika koji su bili korisnici ovih grantova zabilježen je rast broja zaposlenih od 4,9%, produktivnosti 16,2%, a bruto dodata vrijednost je

povećana nominalno za 20,7%, odnosno 18,3% realno. U pripremi je još jedno slično istraživanje kojim će biti obuhvaćena sva četiri dosadašnja javna poziva za dodjelu bespovratnih sredstava. Inače, uz navedenu podršku, između ostalog, stvaraju se uslovi da poljoprivredni proizvođači postanu konkurentni na domaćem i inostranom tržištu, što je uslov njihovog opstanka.

Vode se intenzivne aktivnosti vezane za obezbjedjenje sredstava za razvoj poljoprivrede. U tom smislu, Abu Dabi Razvojni fond (Abu Dhabi Fund for Development) odobrio je Crnoj Gori kredit od 50 mil. USD (grejs period - tri godine, rok otpate - 15 godina i kamata – 3%), koji je namijenjen većim poljoprivrednim proizvođačima, a koji treba da dostave fizibiliti studije i planove kako bi se ušlo u procedure povlačenja sredstava. Značajna sredstva očekuju se iz pretpristupnih fondova za ruralni razvoj, IPARD-V komponenta IPA podrške EU.

Peti javni poziv za grantove MIDAS-a biće raspisan u prvom kvartalu 2014. godine, a realizovaće se zajedno sa SB i EK koja je odobrila prebacivanje sredstava iz IPA V komponente u IPA I komponentu, od kojih će 7,2 mil.€ biti namijenjena, najvećim dijelom, bespovratnoj podršci poljoprivrednicima, a 2,0 mil.€ za uređivanje sistema registra poljoprivrednog zemljišta, proizvođača i proizvoda. Inače, podrška poljoprivrednim proizvođačima obezbjedjivaće se kroz MIDAS program još u 2014. i 2015. godini (očekuje se da će biti investirano oko 17 mil.€). Preuzeta je obaveza da se do 1. januara 2016. godine stvore uslovi za aktiviranje programa IPARD.

U cilju proširivanja površina pod vinogradima, subvencionira se nabavka kalemova za podizanje proizvodnih zasada vinove loze. Dosadašnji efekti ove podrške su novih 25 ha vinograda kod malih proizvođača, a 60 ha sa zasadima AD "Plantaže" (35 ha).

Radi se na stvaranju uslova za izdavanje u zakup poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu (lokaliteti: Šas, Opština Ulcinj; Kapino polje i Grahovo polje, Opština Nikšić), u cilju valorizacije, može se reći, neiskorišćenog i zapuštenog zemljišta, sa krajnjim efektom koji se ogleda u povećanju zaposlenosti i proizvodnje, kao i smanjenju uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

U skupštinskoj proceduri je Zakon o organskoj proizvodnji, utvrdjeni su Predlog zakon o maslinarstvu i Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sredstvima za zaštitu bilja, pripremljen je Nacrt zakona o izmjenama Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju, a u toku je izrada Zakona o bezbjednosti hrane. U cilju definisanja adekvatnih modela organizovanja poljoprivrednih proizvođača (prema važećim propisima, mogli su se organizovati kao NVO ili privredno društvo) pripremljen je Nacrt zakona o kooperativama.

Nastavljene su aktivnosti na usklađivanju agrarne politike sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU, kao i aktivnosti na pripremi i donošenju novih strateških razvojnih dokumenata u agraru. Cilj njihovog donošenja je poboljšanje agrarne strukture, povećanje konkurentnosti, ostvarivanje boljih izvoznih rezultata, uz prevazilaženje niza razvojnih problema.

4.5. ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

U cilju ostvarivanja nacionalnih ciljeva i prioriteta, Crna Gora je intenzivirala aktivnosti na polju oblikovanja politike životne sredine, poštujući visoke i stroge standarde EU. S tim u vezi, definisani su ključni problemi djelovanja u oblasti životne sredine i utvrđena obaveznost poštovanja ekoloških standarda u implementaciji pojedinih sektorskih politika. Istovremeno, u cilju uspostavljanja efikasnog sistema zaštite životne sredine, poštujući međunarodne sporazume, konvencije i ugovore, sprovode se aktivnosti na prilagodjavanju domaćeg zakonodavstva pravnim tekovinama EU.

S tim u vezi, donesen je Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja, a u toku je izrada niza podzakonskih akata za njegovu implementaciju. Utvrđen je Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od buke u životnoj sredini, a u toku je javna rasprava o Predlogu zakona o odgovornosti za štetu u životnoj sredini, baziranom na principu "zagađivač plaća". Takođe, u pripremi je i Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o upravljanju otpadom, kojim će se doprinijeti integrisanom upravljanju otpadom, te koordinaciji na državnom i lokalnom nivou.

Na osnovu Informacije o stanju životne sredine za 2012. godinu, utvrđen je Predlog mjera za smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu sa Akcionim planom, čija realizacija treba da doprinese rješavanju identifikovanih problema i poboljšanju postojećeg stanja životne sredine po svim segmentima.

Realizacija projekata u oblasti industrijskog otpada, upravljanja otpadom, otpadnih voda i vodosnadbijevanja, gdje je i najveća neusklađenost sa EU direktivama, predstavlja prioritet. S tim u vezi, odobren je transfer sredstava iz EIB (Evropska investiciona banka) za više projekata komunalne infrastrukture u Podgorici, Nikšiću i Rožajama.

Sredstvima koja, u okviru bilateralne saradnje između Crne Gore i Italije u oblasti životne sredine i održivog razvoja, budu na raspolaganju za 2014. pružiće se podrška razvoju projekta Bjelasice i Komova, kao i projektu Zelene/plave ekonomije u Boki Kotorskoj, kroz izradu Master plana ovog područja.

4.6. UPRAVLJANJE PROSTOROM

Na osnovu Izvještaja o stanju uređenja prostora u 2012, utvrđen je Program uređenja prostora za 2013. godinu. Program, utemeljen na potrebi prilagođavanja novom konceptu ekonomskog, odnosno prostornog razvoja, obuhvata planska dokumenata čija je izrada u toku, procjenu potrebe izrade novih, odnosno izmjene i dopune postojećih planskih dokumenata, kao i neophodne mjere za izradu i donošenje istih.

S tim u vezi:

- utvrđen je Predlog odluke o donošenju PPPN za NP Lovćen (proslijeđen Skupštini CG na donošenje);
- U toku su aktivnosti na pripremi predloga PPPN za Durmitorsko područje sa Izvještajem o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, uz obavezu pribavljanja Mišljenja od strane UNESCO—a;
- intenzivirane su aktivnosti na izradi PPPN za Obalno područje Crne Gore, (urađena V faza izrada više scenarija i odabir najpovoljnijeg);
- Pripremljeni su predlozi DPP za višenamjenske akumulacije na Komarnici i DPP za Jadransko-jonski autoput;
- Utvrđene izmjene i dopune DSL „Arsena“ Tivat;
- U toku je izrada Predloga plana LSL „Dubovica I“, sa Strateškom procjenom uticaja na životnu sredinu;
- donesene su odluke o izradi PPPN NP „Prokletije“, DPP za Termoelektranu Pljevlja i DSL „Mihajlovići“ u okviru PPPN „Mihajlovići“.

Reforma prostornog uređenja i izgradnje objekata daje pozitivne rezultate. S tim u vezi, a u cilju stvaranja zakonskih i administrativnih uslova za kvalitetnu valorizaciju prostora, podsticanje

preduzetničke inicijative i ulaganje stranog kapitala i, u konačnom, cjelovit razvoj Države u skladu sa identitetom prostora, usvojeni je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakon o socijalnom stanovanju, a Predlog zakona o legalizaciji neformalnih objekata je u proceduri usvajanja u Skupštini Crne Gore.

4.7. REGIONALNI RAZVOJ

Program podsticanja razvoja klastera u Sjevernom regionu i manje razvijenim opštinama Crne Gore za 2012-2016. godinu uspješno se realizuje. U 2013. godini, po osnovu tri javna poziva, odobrena je refundacija sredstava u iznosu od 28.000 € za 4 klastera, a realizacija četvrtog Javnog poziva je u toku. U odnosu na 2012. plasirano je oko 25% više sredstava, odnosno podržan jedan klaster više.

Izveštaj o realizaciji Strategije regionalnog razvoja Crne Gore 2010 do 2014, za 2013. godinu je u skupštinskoj proceduri, a započete su aktivnosti, u okviru Projekta „Jačanje kapaciteta za regionalni i lokalni ekonomski razvoj”, na izradi Strategije regionalnog razvoja 2014-2020. godine, uz tehničku i finansijsku podršku GIZ-a (Njemačka agencija za međunarodnu saradnju).

U skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju, JLS su u obavezi da donesu strateške planove razvoja na lokalnom nivou. Do sada su doneseni planovi za 16 opština, a u ostalih pet opština planovi su u različitim fazama izrade. Jedinicama lokalnih samouprava koje su donijele strateške planove razvoja (SPR), Ministarstvo ekonomije, u saradnji sa GIZ-om, pružiće podršku u izradi akcionih planova za realizaciju navedenih planova, kao i za monitoring realizacije pojedinačnih projekata.

Za potrebe vođenja uravnotežene i dugoročno održive politike regionalnog razvoja, u toku je realizacija Ugovora za nabavku softverskog rješenja za »Elektronsku bazu podataka o razvojnim projektima« i nabavku adekvatnog servera. Uspostavljanje »Elektronske baze« očekuje se do kraja 2013. godine. Pripremljen je Nacrt pravilnika o uspostavljanju i upravljanju bazom podataka o razvojnim projektima, kojim je uređen sadržaj, način unošenja i korišćenja podataka, te ostale pojedinosti za njenu primjenu. Istovremeno, završen je projekat izračunavanja stepena konkurentnosti jedinica lokalne samouprave za period od tri godine i objavljena „lista konkurentnosti”. U završnoj fazi je izračunavanje indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave, a objavljivanje „liste indeksa razvijenosti” se očekuje do kraja 2013. godine.

Investiciono-razvojni fond (IRF), u saradnji sa poslovnim bankama, u kontinuitetu kreditno podržava mali i srednji biznis. Pri tome, prioritet i posebne olakšice imaju projekti koji doprinose bržem razvoju manje razvijenih regiona. U 2012. godini, IRF je na sjever Crne Gore plasirao 32,41% ukupnih kreditnih sredstava, kojima je podržana realizacija 47 projekata. Takođe, u toku 2013. godine realizovano je 41 zahtjev za kreditiranjem iz sjevernih opština u vrijednosti od 5,8 mil.€. Iako je realizovan manji broj zahtjeva u odnosu na 2012. godinu, vrijednost kredita je trostruko veća.

Zavod za zapošljavanje je, u 2012. godini, u okviru programa samozapošljavanja, podržao realizaciju 55 projekata na sjeveru Crne Gore, vrijednosti 325.000€, po kom osnovu je zaposleno 65 radnika, a u toku 2013. realizovano je 15 projekata, ukupne vrijednosti 80.000€, čijom realizacijom je otvoreno 16 radnih mjesta. Imajući u vidu da se iz godine u godinu kreditna aktivnost Zavoda smanjuje, neophodno je preispitati opravdanost ove njegove funkcije, te sagledati mogućnosti i posljedice njenog ukidanja.

4.8. ADMINISTRATIVNA REFORMA

U cilju stvaranja efikasne, profesionalne i servisno orijentisane javne uprave, usklađene sa međunarodnim standardima i praksom, nastavljene su aktivnosti usmjerene na reorganizaciju javne uprave, stabilizaciju javnih finansija, unapređenje službeničkog i inspeksijskog sistema, unapređenje sistema e-uprave, te dostizanje većeg kvaliteta propisa i strateških dokumenata.

Donesen je Plan unutrašnje reorganizacije javnog sektora za period 2013-2017, čijom realizacijom će se uspostaviti balans između smanjenja izdataka budžeta, s jedne, i servisiranja obaveza koje proističu iz procesa pridruživanja EU, s druge strane.

Novi Zakon o državnim službenicima i namještenicima u primjeni je od početka 2013. Donošenjem pratećih podzakonskih akata omogućena je efikasnija implementacija reformskih rješenja sadržanih u navedenom zakonu. Takođe, utvrđena su bliža mjerila za definisanje poslova državnih organa i njihovo razdvajanje po nivoima složenosti.

U cilju stvaranja preduslova za pružanje kvalitetnijih usluga građanima, preduzetnicima i drugim subjektima od strane organa javne uprave, koji se, prije svega, odnose na pojednostavljivanje i skraćivanje upravnih postupaka, veći stepen pravne zaštite stranaka, uvođenje e-uprave, pripremljen je Nacrt novog Zakona o upravnom postupku i o istom organizovana javna rasprava, a utvrđivanje Predloga zakona se očekuje do kraja godine.

Polazeći od Analize funkcionisanja lokalne samouprave, u toku su aktivnosti na izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi, sa ciljem unaprjeđenja pravnog okvira za uspješno funkcionisanje lokalne samouprave odnosno, potpunijeg i preciznijeg regulisanja normativnih pretpostavki za ostvarivanje prava građana na lokalnu samoupravu. U skladu sa zakonskom obavezom, do sada je 14 jedinica lokalne samouprave utvrdilo planove ekonomskog razvoja.

Crna Gora nema jedinstveni pravni okvir sistema javnih službi koje vrše javna ovlašćenja (treći segment javne uprave). S tim u vezi, u toku je izrada Analize položaja organizacija sa javnim ovlašćenjima, na osnovu koje će se utvrditi sistemski i normativni okvir za osnivanje i djelovanje javnih agencija i službi.

Takođe, implementacijom rješenja iz Plana unutrašnje reorganizacije javnog sektora obezbijediće se kontinuirano prilagođavanje sistema javne uprave aktuelnim društveno- ekonomskim uslovima. Izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi utvrdiće se sistemski rješenja za unapređenje rada lokalnih samouprava, a donošenjem i implementacijom Zakona o komunalnoj policiji obezbijediće se efikasnije sprovođenje propisa iz nadležnosti opština i obezbijediti efikasniji rad komunalne policije.